

nordisk ARKIVNYT

2 • 2015

119 brændte enker og en glemt indisk konge

98



Riksarkivets mest populære arkiver

60



Enhetliga hanteringsregler i Riksarkivets läsesalar

69



En national privatarkivdatabase i Island

74



Skall vi fira tillsammans 2016 – 2018?

86

NORDISK ARKIVNYT

utges av Riksarkivet och utkommer
fyra gånger om året.

HUVUDREDAKTÖR

Maria Larsson Östergren

Riksarkivet

Box 12541

S-102 29 Stockholm

e-post: maria.larsson-ostergren@

riksarkivet.se

Tel.: (+46) 10 476 88 92

LOKALREDAKTÖRER

Danmark

Leon Jespersen

Rigsarkivet

Rigsdagsgården 9

DK-1218 København K

Tel.: (+45)41 71 72 24

Fax: 33 15 32 39

e-post: lj@ra.sa.dk

Finland

Pertti Hakala

Riksarkivet

Box 258.

FIN-00171 Helsingfors

Tel.: (+358) 22 85 21

e-post: pertti.hakala@narc.fi

Island

Hrefna Róbertsdóttir

Islands Nationalarkiv, Reykjavík

Laugavegur 162, IS-105 Reykjavík

Tel.: +354 590 33 00

e-post: hrefna@skjalasafn.is

Norge

Fredrik Larsen Lund

Riksarkivet

Postboks 4013 Ullevål Stadion

N-0806 Oslo

Tel.: (+47) 22 02 26 00

e-post: frelun@arkivverket.no

Sverige

Maria J. Nordström

Riksarkivet

Box 12541

S-102 29 Stockholm

Tel.: (+46)10 476 72 35

e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.se

Prenumerationsärenden

och adressändringar

Maria Nordström, e-post:

maria.nordstrom@riksarkivet.se

ANSVARIG UTGIVARE

Björn Jordell

LAYOUT & TRYCK

Wikströms tryckeri AB, Uppsala

Upplaga 2000

ISSN 0546 2851

Retur – Riksarkivet

Huvudredaktören

I försommarens nummer av Nordisk Arkivnyt redovisas den nordiska arkivstatistiken som summerar året som gått. Vi har ett resultat som speglar vår verksamhet, eller har vi det? Vi vet att många läser och intresserar sig för siffrorna, men vad säger de egentligen? Uppgifterna som sammanställs baserar sig på en verklighet och verksamhet som vi kanske inte riktigt känner igen oss i idag.

Ta ett exempel, besökstalen redovisar antalet besökare i läsesalarna, samtidigt har många arkiv idag breddat sin verksamhet och kan räkna in många andra besökskategorier som skolklasser, studiegrupper och deltagare i programaktiviteter. Besökstalet i läsesalarna sjunker, men gör de det till arkivinstitutionerna som helhet? Har inte våra användare ändrat vanor och karaktär? Många besökare använder arkiven digitalt, men uppgifter om dessa saknas helt i dagsläget. Är det inte så att arkiv-användningen totalt sett ökar?

Den observante kan notera att många uppgifter saknas både här och där i kolumnerna. Arkivorganisationen i Norden är i förändring. Riksarkivens avdelningar ändras och slås samman, verksamheters inriktning förändras och uppgifter som förr samlades in, upplevs inte längre som relevanta, vilket såklart avspeglar sig i statistiken. Vid redaktionens senaste möte beslöt vi att verka för en översyn av statistiken.

Några artiklar tar oss med utanför Norden. Vi får ta del av en konferens från Turkiet. I en annan förflyttar vi oss till 1626 och kungadömet Thanjavur i södra Indien, i nuvarande Tamil Nadu. I februari 2014 förstördes delar av nationalarkivet i Bosnien och Hercegovina genom en brand. Under en demonstration utsattes presidentpalatset i Sarajevo för en brandattack där även delar av nationalarkivet fanns. Det som vi arkivarier försöker skydda arkiven från hände trots allt.

Att arkiven förvaras och hanteras på ett säkert sätt är en av grundpelarna i vår verksamhet. Under våren hölls ett möte i Köpenhamn inom Nordisk Arkivakademi om säkerheten vid de nordiska riksarkiven. Bland frågor som diskuterades var säkerhet i magasin, vid transporter och i läsesalar. I en annan artikel presenteras arbetet med nya läsesalsregler i Sverige.

Vilka arkiv är det som egentligen används och hur ofta? I Norge har man undersökt detta grundligare, vilket ger vägledning om vad som bör digitaliseras och vilka arkiv som används minst och som behöver lyftas fram för att öka dess användning. För att öka tillgängligheten till arkiven är skapandet av register och databaser ett ovärderligt arbete. I Finland pågår projektet Diplomatarium Fennicum med syfte att publicera allt medeltida material rörande Finland. På Island har en ny databas över enskilda arkiv färdigställts och publicerats på nätet. Ett välkommet arbete för alla användare. Trevlig läsning och arkivsommar!

Maria Larsson Östergren

Tipsa redaktionen

Har du synpunkter, nyhetstips eller förslag till artiklar?

Välkommen att kontakta någon i redaktionen.

Material till redaktionen

Redaktionen har försökt att efterforska upphovsrätt till fotografier och illustrationer. Eventuella rättighetsinnehavare, som inte har blivit kontaktade, kan vända sig till redaktionen. Den som skickar in material till Nordisk Arkivnyt förutsätts medge elektronisk publicering.

Webbplats

www.arkivnyt.nu



MøllerGruppens bilhistorie på nett

Jon S. Ruder

Rett før påske var det tid for storstilt lansering av bilselskapet Møller-Gruppens digitale bedriftshistoriske arkiv – mollerarkivet.no. Åpningen hadde stort oppmøte fra arkivfagmiljøene, Møller-familien, bilmedia og arkivprosjektteamet.

Mollerarkivet.no er et rikholdig historisk arkiv med over 13 000 bilder, 563 dokumenter og filmer, samt bøker fra Møller-historien.

– Vekst og et stabilt eierskap gjennom tre generasjoner har bidratt til at konsernet har en stor og bred samling arkivverdig materiale som dokumenterer virksomhetens historie. Imidlertid har arkivmaterialet hverken vært systematisert eller spesielt tilgjengelig for internt eller allmenn bruk. Det besluttet vi å gjøre noe med i 2012, og vi har nå gleden av å kunne invitere til avduking av MøllerGruppens digitaliserte bedriftshistoriske arkiv, sa prosjektleder Jon E. Røhrnt under åpningen.

Mollerarkivet.no gir et unikt innblikk i hvordan bilparken og hverdagen generelt i Norge har vært fra 30-tallet til i dag. Arkivet rommer bilder, videoer, kunde- og internmagasiner, årsrapporter og protokoller fra hele Møllers historie. Den strekker seg fra førkrigstiden med Dodge-import, til krigsdagene da firmaet livnærte seg på salg av vedgassgeneratorer, frem til Bobla tok over verden og førte Volkswagen, og derfor også MøllerGruppen, inn i den posisjonen de har i dag.

– Bedriftskulturen formes av eierne, medarbeiderne og produktene, og vi mener at kulturen gir oss et konkurransefortrinn. Det er derfor viktig



■ Bilverksted for rundt 50 år siden. Harald A. Møller Ryen A/S i Konowsgate, Oslo. Bildet er tatt omkring 1966. Foto: MøllerGruppen/mollerarkivet.no.

å hegne om konsernets historie og DNA. Dette arbeidet hadde ikke vært mulig hvis ikke Møller-familien hadde donert arkivmaterialet til Oslo byarkiv og konsernsjefen bevilget penger til prosjektet. Takk for tilliten, sa Røhrnt blant annet.

Samarbeider med Byarkivet

– MøllerGruppen gjør noe veldig riktig når de anerkjenner sin historie på denne måten. Det er viktig for samfunnet, sa byarkivar Ranveig Gausdal i Oslo byarkiv.

Byarkivets oppdrag er først og fremst å bevare arkivmaterialet som Oslo kommunes virksomheter skaper.

– Men vi vet veldig godt at det arkivmaterialet som blir skapt i det offentlige, som for eksempel i Oslo kommune, ikke gir noe helhetlig bilde av aktivitetene i samfunnet. Derfor er det fryktelig viktig for oss at også private aktører ønsker å bevare arkivmaterialet sitt, sa Gausdal.

– At dere i tillegg gjør store deler av materialet offentlig tilgjengelig på internett er å gå mye lenger enn de aller fleste gjør med slike prosjekter, sa byarkivaren.

Fysisk er alle bildene, dokumentene og bøkene fra Møller-historien nå arkivert i Nasjonalbiblioteket og i Oslo byarkiv. Sammen med disse to institusjonene, har også Riksarkivet, Videoverkstedet og IT-selskapet Mesan vært samarbeidspartnere i prosjektet.

Det er seks medlemmer av Møller-Gruppens Seniorklubb med lang fartstid (286 år) og god hukommelse som har bidratt til å organisere og dokumentere det betydelige historiske bilde- og kildematerialet som nå foreligger.



*Skribenten arbeider i
informasjonsavdelingen
i MøllerGruppen*

Historien om og med to privatarkiver

Cæcilie Stang

De private arkivene er nær folks daglige liv og virke. Ikke bare beretter disse arkivene om hverdagen, men de er også en målestokk på hvordan kulturarven vektlegges i et samfunn. De private arkivene er det vanskelig å skape profitt av, de krever særlig

kunnskap for å bevares og tilgjengeliggjøres, og de tar gjerne plass enten det er i en hylle eller i en server. Det kreves god argumentasjon og mye arbeid for å lande store privatarkivprosjekt.

Statsarkivet i Hamars region, som utgjør Hedmark og Oppland fylker, er preget av fjell, skog og et rikt jordbruksland rundt noen av landets

største innsjøer som Randsfjorden og Mjøsa. Dette er "Innlandet" i Norge. Tradisjonelt har næringslivet vært knyttet til primærnæringene, og industrien har vært basert på råstoff fra jord og skog.

Samarbeid med Nestlé

I 1875 startet den danske gründeren Jess Thomsen en melkekondense-



■ Nestlés lokaler på Hamar, slik de så ut i 2011.

Foto: Ivar Fjeld.



■ Arkivene til Borregaard Skoger A/S i kjelleren på Elverum, 2013. Foto: Thomas Øverby.

ringsfabrikk på Hamar og inngikk avtaler med lokale bønder om levering av melk. Produktet bedriften startet med å lage, var sukret kondensert melk. I 1905 tok det multinasjonale konsernet Nestlé, med base i Sveits, over produksjonen ved fusjon av flere selskaper. I tiårene som kom, ble det laget usukret kondensert melk, sjokoladepålegget HaPå, barnemat og Nescafé. Mange hamarboere hadde et langt arbeidsliv i de karakteristiske mursteinsbygningene til fabrikkene i byen, og "kokeripipa" med firmamerket er fremdeles et landemerke. Den liflige duften av sjokolade som fra tid til annen fylte byen, er nå borte. Produksjonen ved fabrikkene i Hamar stanset ved årsskiftet 2008/2009 og ble flyttet til Finland.

I 2008 tok Statsarkivet i Hamar kontakt med tanke på avlevering og bevaring av arkivene til Nestlé Norge, avd. Hamar. Vi ble godt tatt i mot. Bedriften viste ansvar. Arkivene ble ryddet, grovordnet, pakket og fraktet under vår veiledning, mens bedriften stilte med folk og materiell. I løpet av 2010 ble ca. 50 hyllemeter med arkivmateriale fra 1875-2008 avlevert med norsk-sveitsisk presisjon. Avtale om overdragelse ble gjort i samarbeid med ledelsen av Nestlé i Vevey i Sveits. Dette var en lærerik og konstruktiv kontakt.

Men hvordan skulle vi komme videre? Arkivene måtte pakkes om i syrefritt materiale, registreres i elektronisk katalog (ASTA) og ikke minst: De måtte behandles av konserveringsavdelingen på grunn av muggskader. Redningen ble et samarbeidsprosjekt mellom Mjøsmuseet A/S, Anno museum, avdeling Domkirkeodden, og Statsarkivet i Hamar som fikk økonomisk støtte fra Norsk kulturråd. Mjøsmuseet A/S oppbevarer også arkiver fra Nestlés produksjon i fabrikkene på Kapp i Østre Toten, Oppland. Bevilgningen fra Norsk kulturråd sikret bevaring, tilgjengeliggjøring og formidling av arkivet etter Nestlé Norges avdeling på Hamar.

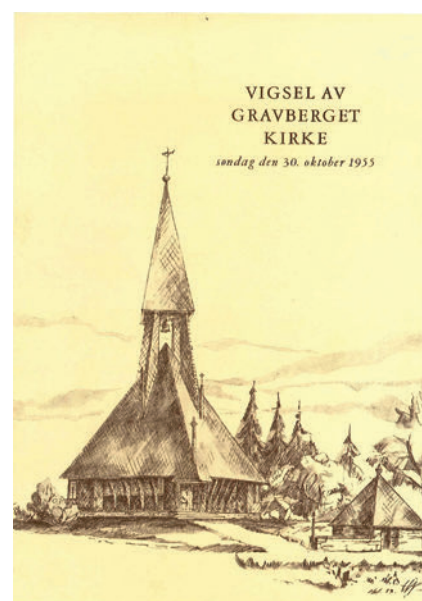
Skogsarkiv ble reddet

Vi som jobber lokalt ved statsarkivene har ofte kunnskap om arkiver som burde vært tatt vare på, men som av ulike grunner står i fare for å bli skadet eller gå tapt. Ikke før Nestlé-prosjektet var ferdigstilt i 2011, begynte varsellampene å lyse rødt i Elverum, øst for Hamar. Den private skogeieren Borregaard Skoger A/S ble etter en periode med politisk debatt, kjøpt opp av statsforetaket Statskog SF i 2010. På kort tid ble staben ved Borregaard Skoger A/S sagt opp og bygningsmassen solgt. Problemet var imidlertid til sammen ca. 100 hm

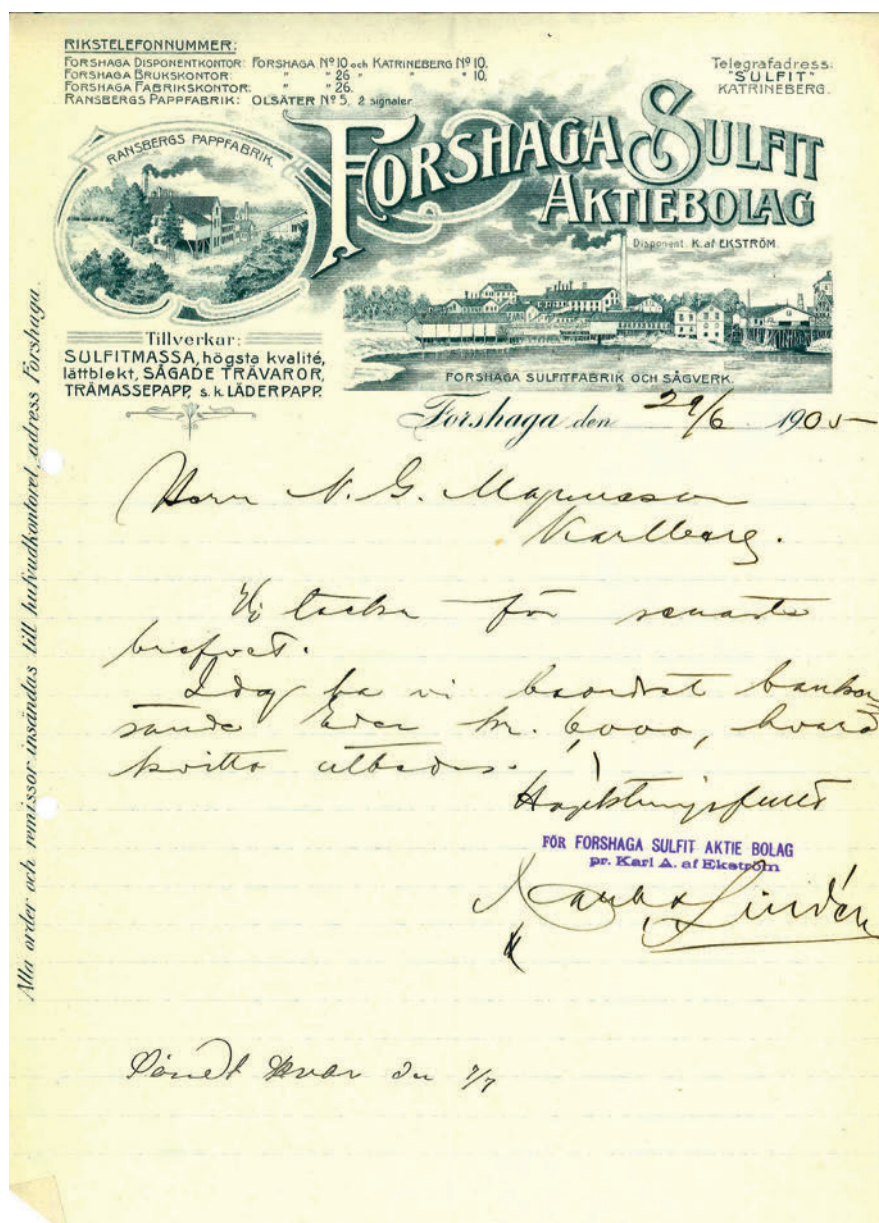
med arkivsaker, hvorav ca. 70 hm lå dårlig sikret i kjelleren på det tidligere kontorbygget til Borregaard Skoger A/S. Dette arkivet hadde vi vært klar over en stund, og da den lokale avdelingen av Statskog SF kontaktet oss, sjauet vi ut arkivene fra kjelleren og fraktet dem til statsarkivet.

I vår godtroenhet trodde vi at Statskog sentralt, som ny eier av Borregaard Skoger A/S, ville være seg sitt samfunnsansvar bevisst med å bekoste ordningen av arkivene. Men der tok vi feil. Statskog kunne gi oss noen tusen kroner til materiell siden de gjerne ville kunne bruke materialet når det var ferdig ordnet! Redningen ble nok en gang Norsk kulturråd. I samarbeid med Anno museum, avdeling Norsk Skogmuseum, søkte Statsarkivet i Hamar om midler til å ordne og tilgjengeliggjøre arkivet til Borregaard Skoger A/S. Vi fikk støtte til prosjektet, og arkivet ble ferdigstilt årsskiftet 2014/2015.

Borregaard Skoger AS ble etablert i 1902, og har fram til selskapet ble kjøpt opp av Statskog SF, vært en av de mest markante private skogeierne på det indre Østlandet. Bedriften har vært en forutsetning for det særegne samfunnet på Gravberget i Våler kommune i Solør. Virksomheten ga også levebrød til mange andre familier på Finnskogen i grensetraktene



■ Gravberget kirke – et program fra arkivet til Borregaard Skoger A/S.



Alla order och remissor insändas till huvudkontoret, adress Forshaga.

■ Denne svenske fakturaen er at av bilagene i arkivet til Borregaard Skoger A/S.

mot Sverige. Arkivene forteller ikke bare om selskapets egen virksomhet, men like mye om livet og kulturen på Finnskogen. Fram til 1967 eide bedriften både skogeiendommer og selskaper i Sverige. Arkivet til det mest sentrale svenske selskapet, AB Mölnbacka-Trysil, oppbevares i Värmlandsarkiv, Karlstad.

Ulik holdning til samfunnsansvar

Arkivene etter Nestlé Norge, avd. Hamar, og Borregaard Skoger A/S forteller om selskaper som satser internasjonalt samtidig som de gir levebrød på små torp på Finnskogen

og i bygårder i Hamar. De forteller historien internasjonalt og lokalt, og er et fantastisk kildemateriale. Arbeidet med arkivene har i tillegg gitt oss verdifull kompetanse på behandling av muggskadet materiale, og lært oss å forhandle fram avtaler med multinasjonale selskap. Erfaringen fra våre to prosjekter er at et multinasjonalt selskap som Nestlé er mer opptatt av kulturarv og samfunnsansvar i Norge enn et norsk statsforetak. Kanskje ikke så overraskende for alle, men desto mer skuffende.

Nå står vi overfor nye utfordringer. Det er i skrivende stund usikkert på hvilken måte den offentlige

støtteordningen til privatarkiv, som i realiteten reddet de to arkivene som her er omtalt, vil bli videreført. Mange private, herreløse kaosarkiv går en usikker framtid i møte.

Det er også et skår i gleden når det gjelder arkivene etter Nestlé Norge, avd. Hamar, og Borregaard Skoger A/S. Mange av dem som har jobbet og levd med bedriftene, burde vært intervjuet. Det finnes det ikke ressurser til. Mange er opptatt av å finne løsninger for bevaring av elektroniske privatarkiver. Det er selvsagt nødvendig. Men hva vil det elektroniske arkivmaterialet fortelle? I framtiden må intervjuer og muntlige kilder være en naturlig del av avleveringen av private arkiver.

Kompetansen om muntlige kilder og mulighetene for lagring av lyd er gjerne like kritisk som bevaring av elektroniske privatarkiv. Dette vil bare fortsette ettersom de små fortidsrettede kulturfagene legges ned fordi de blir vurdert som ulønnsomme samtidig som privatarkivfeltet ofte strupes for ressurser. Meldingen til Stortinget om arkiv i 2013 la vekt på helhetlig samfunnsdokumentasjon innen arkivfeltet. På tross av utredninger i kjølvannet av meldingen, er det er ikke lett å se veien videre. Privatarkivene er lavmælte kilder som ikke lar seg håndtere med lett-vinte løsninger. Historiske studier er mest vellykket når de kombinerer ulike kildetyper. Da kan ikke én kildekategori nedprioriteres. Det er vel ikke annet å gjøre enn å jobbe enda hardere for å synliggjøre verdien av privatarkiver som kildemateriale.

◆
Skribenten er førstearkivar ved Statsarkivet i Hamar

Nye bevarings- og kassasjonsbestemmelser

Gro Hendriksen
Ilmars Gutans

Riksarkivaren har utarbeidet nye bevarings- og kassasjonsbestemmelser (BK-bestemmelser) for kommuner, fylkeskommuner og statlige organer.

De nye BK-bestemmelsene introduserer en funksjons- og prosessbasert tilnærming til bevaring og kassasjon i regelverket for offentlige arkiver i Norge. Dette er en etablert fremgangsmåte i internasjonale standarder for beste praksis innen dokumentasjonsforvaltning (ISO-standarder). I norsk arkivsammenheng representerer det nye regelverket imidlertid et metodisk nybrottsarbeid.

Funksjoner og oppgaver

Riksarkivarens nye bevarings- og kassasjonsbestemmelser for kommuner og fylkeskommuner som trådte i kraft 1. februar 2014, er nå etterfulgt av en *veileder* (publisert på Arkivverkets hjemmeside 27. april 2015). For kommuner gjelder bestemmelsene alle saker. Kommunal sektor i Norge har ansvar for samfunnsviktige oppgaver, som helse- og sosialtjenester, tannhelse, grunnskoleopplæring og barnevern. Kommunale arkiver kan brukes til å dokumentere oppgaver som byggesaksbehandling og eiendomsgrenser, foreningsliv, oppfølging av skoleelever og ivaretagelse av pleietrengende. Regelverket som er vedtatt har til hensikt å sikre

dokumentasjon med langvarig bevaringsverdi.

Som veilederen gjør rede for, er den viktigste endringen fra tidligere bevarings- og kassasjonsbestemmelser, at bestemmelsene tar utgangspunkt i funksjoner og oppgaver. Mens tidligere regelverk for en stor del beskrev konkrete dokumenttyper for bevaring eller kassasjon, beskrives nå virksomhetens oppgaver og dokumentasjonen av oppgaven. En annen endring er at man har gått bort fra statistiske utvalg.

Statlig egenforvaltning

De nye bestemmelsene for statlige organer trådte i kraft 1. mai 2015. De gjelder for egenforvaltningssaker, dvs. internadministrative saker. For fagsakene skal statlige organer utarbeide egne bestemmelser som godkjennes av Riksarkivaren før de tas i bruk.

Bestemmelsene skal gjøre det enklere å trekke et mer hensiktsmessig konsekvent skille mellom egenforvaltningssaker og fagsaker. De nye bestemmelsene åpner for at BK-bestemmelsene anvendes tilpasset virksomhetens egenart. Selv om statlige organer har de samme egenforvaltningsfunksjonene, kan omfanget og innholdet av arbeidsprosessene og tilhørende dokumentasjon variere betydelig.

For å ivareta slike virksomhets-spesifikke bevarings- og kassasjons-hensyn, åpner bestemmelsene for at statlige organer utarbeider spesielle



bestemmelser for bestemte saks-typer dersom virksomhetens egenart tilsier det. Slike bestemmelser skal godkjennes av Riksarkivaren før de tas i bruk.



Skribentene er arkivarer i Seksjon for bevaring og kassasjon i Riksarkivet

Riksarkivets mest populære arkiver

Øyvind Ødegaard

Vi vet at arkivene blir brukt, og vi har lenge hatt gode tall på antallet brukere og antallet bestilte arkivsaker til lesesalen, men inntil nå har vi i Norge ikke hatt eksakte opplysninger om *hvilke* arkiver publikum bruker. Det tror jeg ikke våre nordiske kolleger har heller, så jeg håper mange vil finne denne ferske analysen interessant.

Siden 2010 har publikum kunnet bestille arkivsaker på www.arkivportalen.no til bruk på Riksarkivets lesesal. Dermed har vi et elektronisk bestillingsregister som har gjort det mulig å se på hvilke arkiver som har vært bestilt og brukt i løpet av disse fem årene (mars 2010-mars 2015).

Riksarkivet har nesten 5000 forskjellige arkiver i sine magasiner som det kan bestilles fra på Arkivportalen. Under halvparten av dem, drøyt 2000, har vært i bruk på lesesalen i løpet av de siste fem årene. Fra disse arkivene er det til sammen bestilt mer enn 75 000 volumer (esker, pakker, protokoller) gjennom Arkivportalen. I perioden er det gjennomført ca. 25 000 bestillinger utenom Arkivportalen, og de er ikke tatt med i oppstillingene nedenfor.

For oversiktens skyld deler vi gjerne bestanden inn i forskjellige kategorier. Den første topplista viser den prosentvise fordelingen mellom disse etter hvor mange volumer som er benyttet:

Fordeling på ulike kategorier arkiver:

1. Departementale arkiver etter 1814	30 %
2. Ikke-departementale arkiver etter 1814	20 %
3. Statlige arkiver før 1814	18 %
4. Arkiver fra andre verdenskrig	16 %
5. Privatarkiver	14 %

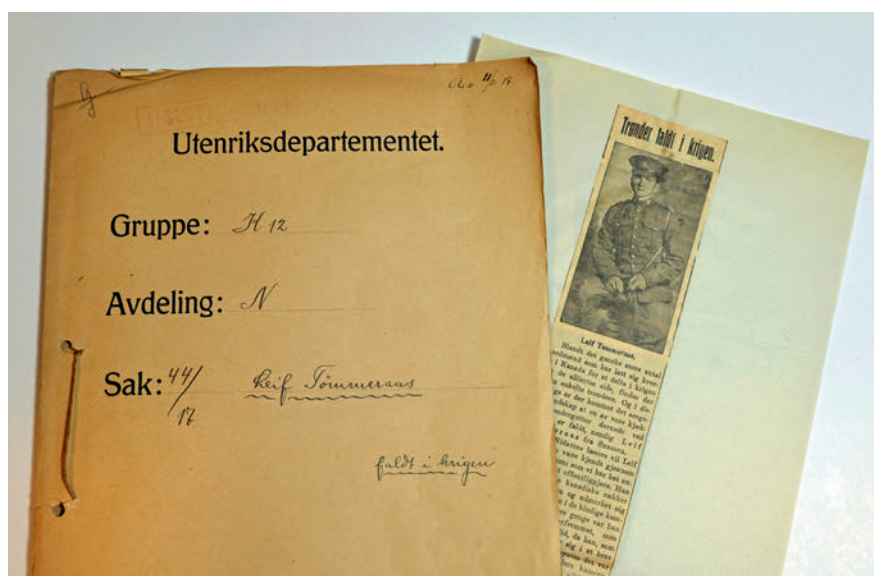
Dette er spennende tall. Arkivene etter den "moderne" statsforvaltningen står for halvparten av bruken på Riksarkivets lesesal. De eldre arkivene og arkivene fra andre verdenskrig er i mer

utstrakt bruk enn vi kanskje har trodd, mens privatarkivene brukes i mindre grad enn i hvert fall jeg har antatt.

La oss se på hva som er de mest brukte arkivene innen hver kategori.

De fem mest brukte departementale arkivene etter 1814:

1. Utenriksdepartementet (72 forskjellige arkiver)	4273 volumer
2. Justisdepartementet (48 forskjellige arkiver)	3250 volumer
3. Kirke-, undervisning-, kulturdepartement (69 forskjellige arkiver)	2611 volumer



■ Utenriksdepartementets dossierarkiv er suverent mest brukt i Riksarkivet, her illustrert gjennom en sak angående nordmannen Leif Tømmeraa som falt i første verdenskrig. Arkivreferanse: RA/S-2259/Do/L4304. Foto: Runhild Seim.

- | | |
|--|-----------------|
| 4. Statsministerens kontor
(3 forskjellige arkiver) | 1490
volumer |
| 5. Handels- og sjøfartsdepartementet (29 forskjellige arkiver) | 1422
volumer |

I denne kategorien er alle underliggende organer – som avdelinger, kontorer og stasjoner, men ikke direktorater, etater og institusjoner – til moderdepartementet slått sammen for å kunne vise en mest mulig komplett rangering mellom departementene. Under UD er det for eksempel brukt volumer fra hele 56 forskjellige utenriksstasjoner og ambassader. Det suverent mest brukte enkeltarkivet er Utenriksdepartementets dossierarkiv med nesten 2700 volumer.

De fem mest brukte ikke-departementale arkivene etter 1814:

- | | |
|---------------------------|-----------------|
| 1. Norges Statsbaner | 1863
volumer |
| 2. Rikshospitalet | 1189
volumer |
| 3. Norges Bank | 895
volumer |
| 4. Statistisk Sentralbyrå | 794
volumer |
| 5. Universitetet i Oslo | 694
volumer |

Det mest studerte ikke-departementale enkeltarkivet er Maskinavdelingen i Norges Statsbaner med 600 volumer, mens Norges Statsbaners sammenlagte 18 arkiver topper denne lista med totalt 1863 volumer. Også de øvrige arkivskaperne på denne lista utgjøres av flere forskjellige arkiver. I denne kategorien er det mange eksempler på store statlige etater hvis arkiver nesten ikke blir brukt. Fra alle disse fem arkivene er det bare bestilt *ett* volum i løpet av de siste fem år: Arbeidsdirektoratet, Industrifondet, Naturskadefondet, Språkrådet, Skattedirektoratet.



■ Landssvikarkivet er fritt tilgjengelig fra 1. januar 2015, og for øyeblikket det mest etterspurte materialet på Riksarkivets lesesal. Foto: Odd Amundsen.

De fem mest brukte statlige arkivene før 1814:

- | | |
|--|-----------------|
| 1. Fogderegnskaper (Rentekammeret) | 1620
volumer |
| 2. Militære ruller (Kommanderende general) | 974
volumer |
| 3. Tollregnskaper (Generaltollkammeret) | 835
volumer |
| 4. Danske Kanselli 1572–1799 | 559
volumer |
| 5. Stattholderembedet 1572–1771 | 377
volumer |

Regnskapsseriene fra dansketiden dominerer i denne kategorien, og tallene hadde vært betydelig høyere hvis det ikke hadde vært for at mye av dette materialet er online tilgjengelig på Digitalarkivet og i hovedsak benyttes der. Lensregnskapene er fulldigitalisert og stadig nye årganger av de øvrige regnskapsseriene

blir fortløpende digitalisert, slik at all bruk vil skje på nett om noen år. Det samme er tilfellet med de militære ruller – lister over tjenestegjørende eller utskrevne til Forsvaret – som allerede i inneværende år vil være fulldigitalisert.

De fem mest brukte arkivene fra andre verdenskrig:

- | | |
|---------------------------------------|-----------------|
| 1. Organisation Todt | 2111
volumer |
| 2. Landssvikarkivet | 759
volumer |
| 3. Forvarets krigshistoriske avdeling | 728
volumer |
| 4. Reichskommissariat | 648
volumer |
| 5. Statspolitiet | 405
volumer |

I denne kategorien inngår arkivskapere som er særskilte for okkupasjonsårene. To av de mest brukte, Organisation Todt og Reichskommissariat, er rene tyske organer hvis arkiver er relativt godt bevart og hyppig brukt. Forsvarets krigshistoriske avdeling er en samling av militære arkiver av ulik proveniens, men med høy informasjonsrikdom.

Landssvikarkivet, som er dokumentasjonen av det norske rettsoppgjøret etter andre verdenskrig, ble først tilgjengelig på Arkivportalen fra 1. januar 2015, så tallet her gjelder bare for de to første månedene i 2015 mens verdiene for de øvrige arkiver gjelder for 60 måneder. I realiteten er Landssvikarkivet det desidert mest brukte i Riksarkivet, og det vil bli enda tydeligere i år siden arkivet ble erklært fritt tilgjengelig fra nyttår.

De fem mest brukte privatarkivene:

1. Det Norske Studentersamfund	397 volumer
2. Gyldendal Norsk Forlag	363 volumer
3. Norges Røde Kors	199 volumer
4. Christian Holst (bl.a kammerherre og embetsmann)	174 volumer
5. Foreningen Brukskunst	173 volumer

Riksarkivet har bevart omkring 1800 privatarkiver etter organisasjoner, institusjoner, bedrifter og personer. Topplista viser at det er organisasjonsarkivene som blir mest brukt ved at både studentliv, en humanitær forening og kunsthåndverk er representert. Et forlagsarkiv har blandet seg inn som det mest brukte bedriftsarkivet. De mest brukte personarkivene er alle etter politikere og embetsmenn, med mellom 100 og 200 brukte volumer hver.

Hvem er brukerne?

Vi har ikke gjennomført detaljerte studier av dette, så her baserer jeg



■ Terje Karijord i Riksarkivet har til oppgave å hente frem og sette tilbake arkivmateriale som bestilles til lesesalen. Foto: Fredrik Larsen Lund.

meg på erfaring og kvalifisert synsing. Lesesalen i Riksarkivet befolkes av *forskere*. Det er historikere og samfunnsvitere, men også representanter fra en rekke andre fag, knyttet til universiteter og forskningsinstitusjoner; det er masterstudenter særlig innen historie, det er frittstående forskere, biografer og lokalhistorikere. I tillegg merker vi at journalister er en brukergruppe i vekst.

To av de tradisjonelt tyngste brukergruppene er så godt som forduftet fra Riksarkivets lesesal: slektsgranskerne og de som er ute etter å dokumentere egne rettigheter eller velferd. Unntaket som bekrefter regelen er den store mengden etterkommere som nå har kastet seg over Landssvikarkivet. Slektsgranskerne finner sine viktigste kilder på nett, mens det meste av rettighetsdokumentasjonen befinner seg i statsarkivene. Også disse kildene blir i

økende tempo gjort tilgjengelig på Digitalarkivet.

Hva kan vi bruke analysen til?

Til å synliggjøre og markedsføre de arkivene som blir *minst* brukt og som vi vet inneholder spennende informasjon.

Til å gjøre fremtidige digitaliseringsprioriteringer basert på de *mest* brukte arkivene.

Som grunnlag for fremtidige bevaringsvurderinger. Tallgrunnlaget forteller oss mye om hvilke arkiver forskerne bruker – og ikke bruker. Det er et alvorlig tankekors at nesten 3 000 bevarte arkiver ikke har vært i bruk på Riksarkivets lesesal de siste fem år.



Skribenten er avdelingsdirektør i Riksarkivets publikumsavdeling

Nærmest for kosmopolitter å regne!

Et arrangement om nye samiske forskningsfunn

Grete Gunn Bergstrøm

Våren 2015 har *Margrete Kreutzen jieleden bijre* (Margrete Kreutz historie) preget Diehtosiida i Guovdageaidnu. Vandreutstillinga presenterer livsfortellinga til reindriftskvinna Margrete



■ I utstillinga om Margrete Bull Kreutz kunne man prøve de gjenskapte kvinne-luene og se seg selv i hennes sted. Foto: Nils Jørgen Nystø/Sámi Arkiiva.

Olddatter Bull Kreutz (1863–1922). Hun reiste fra Gaaskelaante – grensefjellene mellom Verdal/Meråker i Nord-Trøndelag og Åre i Jämtland – til verdensutstillingene i Paris i 1889 og i Chicago i 1893.

Levende utstillinger

Cathrine Baglos forskningsarbeid *På ville veier? Samer på levende utstillinger i Europa og Amerika* er kjernen i utstillinga, som er produsert av Tromsø museum. Tidligere har den foruten Tromsø vært på ulike steder i blant anna det sørsamiske området.

Over 400 samer deltok på de såkalte levende utstillinger i storbyer i Europa og Amerika i tida 1822 til 1950. Men hvordan forstå fenomenet ”same på levende utstillinger”? Handlet det om nedverdiggelse, utbytting og tvang – eller mer om nye sosiale, kulturelle og økonomiske spillerom?

Utstilling

Vi inviterte det samiske akademiske miljøet, inkludert historieelever og studenter, til to dager med utstillingsåpning og seminarer med Cathrine Baglo. Flere framtrådte kjente selv fortellinger om olde- og tippoldeforeldre som hadde vært del-



■ Postdoktor Cathrine Baglo fra Universitetet i Tromsø foreleste fra forskninga om ”samer på levende utstillinger”. Foto: Nils Jørgen Nystø/Sámi Arkiiva.

takere på slike ”levende utstillinger” i byer i Norden, Tyskland og USA.

Utstillinga var åpen i påsken, og for første gang var Sámi Arkiiva også med i påskefestivalens program!



Skrribenten er arkivar i Sámi Arkiiva

RADAR

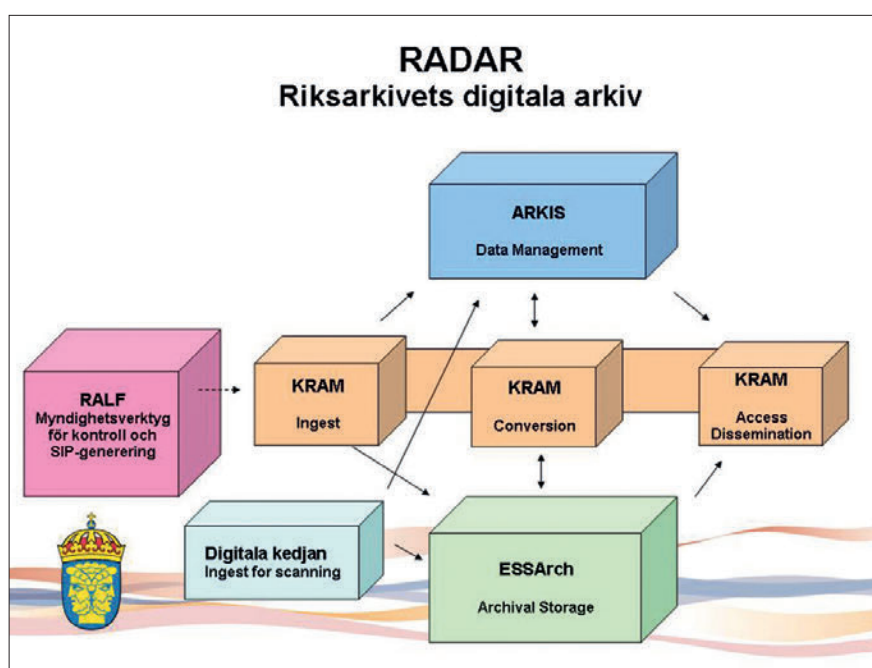
En milstolpe och ett nytt kapitel i Riksarkivets historia

Jens Kling

Den 8 februari 2013 arkiverades det första arkivpaketet i Riksarkivets digitala arkiv, RADAR. Datumet måste därmed betraktas som en milstolpe och markera att ett nytt kapitel i Riksarkivets historia påbörjats. De första stappande stegen mot det vi idag kallar RADAR togs emellertid redan för flera år sedan, projektets historia sträcker sig bak i tiden till 2008, då Riksarkivet fattade beslut om en ny strategi för digital lagring.

RADAR

Med utgångspunkt i riktlinjerna för Trusted Digital Repositories (ISO 16363:2012) internutvecklades nödvändig mjukvara, och en gemensam databas för arkiveringen av digital information skapades. Modellen OAIS (Open Archival Information System) har legat till grund för Riksarkivets arbete med digitalt bevarande under större delen av 2000-talet och RADAR, som egentligen är en samling interagerande system och komponenter, är i linje med det baserat på modellen. Målsättningen med projektet var att på ett säkert sätt rationalisera och automatisera hanteringen av det alltmer ökande antalet digitala leveranser till Riksarkivet. Man ville också bättre kunna dokumentera handläggning av e-arkivet. RADAR möjliggör inte bara bevarande av digitala handlingar, utan



■ Modell över RADAR.

också mottagande och tillhandahållande av dessa. Enkelt beskrivet så innehåller RADAR funktioner som gör det möjligt för Riksarkivet att ta emot leveranspaket från arkivbildare, att långtidslagra paketen och att göra data ur dessa tillgängligt för forskare som önskar ta del av digital information.

Riksarkivets digitala leveranser

Redan under de inledande åren av 1970-talet började Riksarkivet ta emot digitala leveranser, vilket sett ur ett internationellt perspektiv var tidigt. Tekniska begränsningar innebar dock initialt att kontroller

av det levererade materialet mer eller mindre uteblev, då Riksarkivet helt enkelt inte förfogade över adekvat utrustning. De enda kontroller materialet underkastades var okulär granskning av pappersutskrift från de levererade magnetbandens data. Strömmen av digitala leveranser har sedermera ökat i både omfattning och diversifiering. Idag tar Riksarkivet emot elektroniska arkivleveranser från de flesta statliga myndigheter och i viss mån även från enskilda arkivbildare. Nu för tiden är de krav Riksarkivet ställer på data och metadata långt mer specificerade, uppfylls inte dessa tar Riksarkivet inte emot leveransen utan korrigeringar.

The screenshot shows a search result page in Swedish. At the top, there are navigation buttons: 'Läs mer', 'Träfflista', and 'Postvisning'. A search bar contains '420784 Myndigheten för utländska investeringar i Sverige 1995 - 2012'. Below the search bar is a tree view of folders: A Protokoll, B Utgående handlingar, C Diarier, D Register och liggare, D1 ISA:s affärsstödsystem (highlighted), D2 Arkivredovisning, F Handlingar ordnade efter ämne, and G Räkenskaper. To the right, it says 'Visar träff 1 av 413' and 'Skriv ut'. Below the tree view, the title '1. ISA:s affärsstödsystem' is shown, followed by the series name 'Serie, Myndigheten för utländska investeringar i Sverige'. There are two buttons: 'Om serien' and 'Förteckning'. The description of the system is provided, mentioning 'Salesforce' and its use for documenting and organizing direct sales work. At the bottom, a table lists the series details.

Referenskod	Titel	Tid
Q0000092	Q0000092	1995 - 2013

■ Serie D1 i arkivet efter *Myndigheten för utländska investeringar i Sverige* som den presenteras i NAD (Nationell arkivdatabas).

Inför leverans av digitalt arkivmaterial till Riksarkivet har leverantören möjlighet att på en grundläggande nivå kontrollera metadata kontra data med hjälp av ett av Riksarkivet framtaget verktyg, RALF (RiksArkivets LeveransFörberedelseverktyg). RALF kontrollerar den tilltänkta leveransens filer och metadata. Det handlar om kontroll av teckenuppsättning, att filstorlekar överensstämmer med vad som angetts m.m. Att använda RALF är dock helt frivilligt och verktyget ska ses som ett hjälpmedel inför leverans. Att en leverans gått igenom RALF är inte en garant för att leveransen kan godkännas direkt, eftersom den även måste kontrolleras vad gäller innehåll och beskrivning av data. Detta tidskrävande arbete utförs av handläggande arkivarier på Riksarkivet. Dessa kontroller syftar till att säkerställa att ingen fråga angående materialet lämnas obesvarad före det att Riksarkivet godkänner leveransen och därmed tar över ansvaret för materialet.

Leveranserna blir sökbara

Efter att Riksarkivets handläggare kontrollerat leveransens innehåll och kan godkänna den är det dags för nästa del i kedjan, kontrollramverket (KRAM). Riksarkivets arbete med leveransen dokumenteras i en tjänsteanteckning vilken

bifogas arkivpaketet. Samtidigt som paketet arkiveras uppdaterar KRAM Riksarkivets arkivinformations-system ARKIS med metadata om aktuell SIP (Submission Information Package). I och med detta blir den sökbar i Riksarkivets söktjänst på Internet, NAD. Kontrollramverket kan även användas för konvertering av äldre digitala leveranser som inte följer Riksarkivets nuvarande specifikationer (se nummer 4/2011 av Nordisk Arkivnyt för detaljer om Riksarkivets Projekt47). Vid konvertering genereras två SIP:ar, en med de ursprungliga filerna och en med motsvarande filer konverterade.

Ingen direktåtkomst till data i RADAR

Nej, RADAR är inte ett e-arkiv för snabb direktåtkomst till lagrade arkivpaket via Internet, RADAR består av ett så gott som stängt nätverk utan kopplingar till andra nät. Innehållet i en SIP nås aldrig utanför det åtskilda bevarandenätet och endast paketets metadata blir sökbar i samband med arkivering. Filer som levereras från myndigheterna förs manuellt över till bevarandenätet via en separat "avlusare", varpå filerna förs över till bevarandenätet. Motsvarande förfarande gäller naturligtvis även när förhållandet är det motsatta, när filer skall tas ut ur systemet inför t.ex. ett

utlämnande. Den enda kopplingen till "utsidan" är den som behövs för att metadata ska kunna överföras till ARKIS vid arkivering, vilket inte hotar säkerheten vad gäller intrång. Genom att utforska den metadata som presenteras externt på Internet kan forskare fördjupa sig i vilka slags frågor de kan ställa till materialet. Önskar forskaren ta del av uppgifterna lämnar denne, precis som när det gäller analogt material, en begäran om utlämnande till Riksarkivet.

RADAR – inte bara BornDigital

RADAR är på intet sätt låst till Born-Digital-material. Arbetsflödet skiljer sig förvisso åt men i RADAR samsas både digitala arkivleveranser av så kallat Born Digital-material, material som skapats i en digital miljö, med egenproducerade digitala reproduktioner, vilka ju har sitt ursprung i en analog förlaga. Nyligen har även arkivering av audiovisuellt material tagit fart på allvar. Vi som arbetar med elektroniska arkiv på Riksarkivet är jättenöjda med att vi äntligen kunnat sjösätta RADAR.



Skribenten är verksam vid Sektionen för audiovisuella och elektroniska arkiv (SAVE), Riksarkivet, Sverige

Branden på det bosniska nationalarkivet i Sarajevo

Asima Catic

Den 7 februari 2014 drabbades Nationalarkivet i Bosnien och Hercegovina av de oroligheter som hade pågått i landet sedan flera månader. I samband med våldsamma gatuprotester och demonstrationer tände demonstranterna eld på flera regeringsbyggnader inklusive Presidentpalatset i Sarajevo. Brandattacken mot Presidentpalatset drabbade olyckligtvis även det bosniska nationalarkivet vars arbetslokaler och ett antal depåer är placerade på marknivåplan. Det var många arkiv-

själar, inklusive jag själv som kommer från Bosnien och Hercegovina, som hade många frågor om branden och händelseförloppet. Om hur mycket av materialet som förstörts, om man kunde hjälpa till på något sätt etc?

Någon vecka efter branden fick jag i uppdrag av riksarkivarie Björn Jordell att besöka det bosniska nationalarkivet "Arhiv Bosne i Hercegovine" (Arhiv BiH) i Sarajevo. Den 18 mars 2014 åkte jag till Sarajevo för att samla fakta om skador och undersöka eventuella möjligheter för Riksarkivet att stödja arbetet efter den förödande branden. Vid be-

söket fick jag möjlighet att gå runt och själv se de skadade arkivhandlingarna och lokalerna, ta del av arkivets dokumentation med skaderapporter samt intervju och prata med ledningen och medarbetarna. Det var oerhört sorgligt att se hur stora delar av inte bara den bosniska historien, utan också vår gemensamma europeiska historia, hade försvunnit för alltid.

Om arkivlokalernas historik och händelseförloppet

Arhiv BiH ligger i Presidentpalatset som byggdes 1886. Idag har även Presidentrådet och regeringschefen sitt säte i Presidentpalatset. Arkiv BiH grundades 1947 och är sedan dess nationalarkiv för Bosnien och Hercegovina. Beståndet är placerat på fyra olika lokaliteter i staden. I Presidentpalatset har Arhiv BiH sina arbetslokaler och ett antal depåer. Arbetslokalerna och en depå (Depå 1) är placerade på marknivåplan i den högra delen av Presidentpalatset.

Arkivlokalerna i Depå 1 som består av tre inre rum är en enda brandcell och håller låg brandklass. Depån har sedan tidigare inte ansetts vara lämplig som arkivlokal. Andra depåer är placerade i källaren och håller högre brandklass. Arhiv BiH:s depåer som ligger under marknivå påverkades inte av branden.

Brandbombarna slängdes in i arkivet genom depåfönstren. Målet med attacken var inte ett avsiktligt förstörande av det bosniska kultur-



■ I mittens artikelförfattaren Asima Catic, på hennes högra sida (i grön tröja) Saban Zahirovic, dåvarande direktör, och på vänster sida Dusan Vrzina, dåvarande vice direktör, nuvarande direktör. Foto: Privat

arvet utan ett uttryck för folkets missnöje mot staten och den politiska makten, korrupta politiker, hög arbetslöshet, misslyckade privatiseringar, dålig ekonomisk situation etc.

Av ca 2500 hm handlingar som förvarades i Depå 1 har ungefär 1500 hyllmeter handlingar helt eller delvis gått förlorade i branden eller blivit vattenskadade under släckningsarbetet. Det motsvarade cirka 60 procent av det arkiv som låg i den brandskadade depån i presidentpalatset i Sarajevo. Arkiv BiH:s ledning har uppskattat skadorna på arkivbeståndet enligt följande:

- 300 hm handlingar har förstörts totalt
- 700 hm handlingar är delvis brandskadade
- 500 hm handlingar är vattenskadade

Bland de kulturskatter som försvann fanns handlingar från ottomanska rikets tid och fram till år 1985. Ovärderlig dokumentation från rättsprocessen mot Gavrilo Princip (som sköt kronprins Franz Ferdinand av Österrike i Sarajevo 1914) har delvis förstörts, liksom ett pergamentbrev från påven Leon XIII om tillsättning av Josip Stadler som ärkebiskop i Sarajevo år 1881. Även gåvosamlingar, kartsamlingen 1880–1985, Regeringsrättens arkiv och Bosniska parlamentets arkiv 1910–1914 har helt eller delvis förstörts i branden.

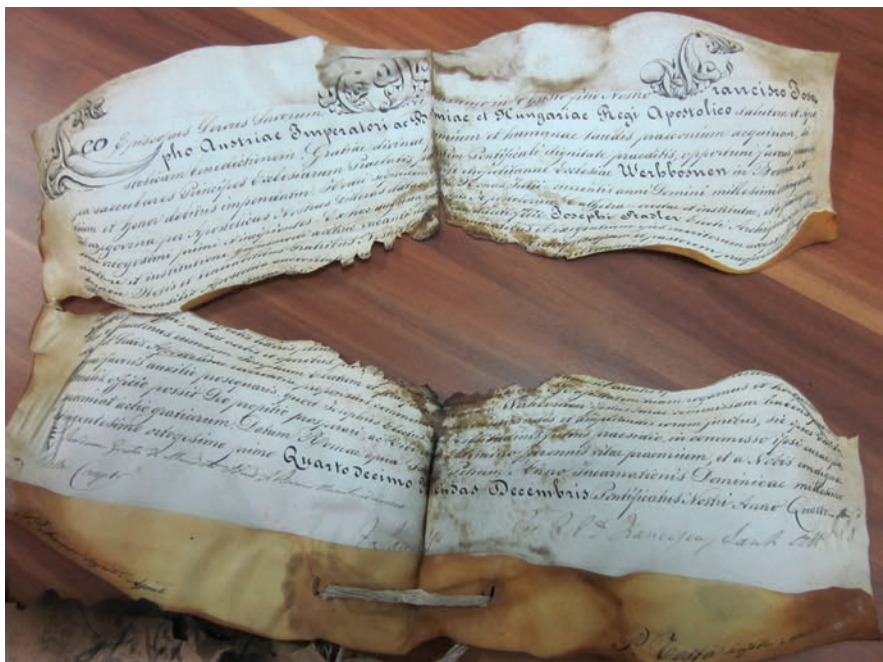
Mina reflektioner

Vid besöket kunde jag konstatera att ca två månader efter brandattacken förvarades det mesta av det kvarvarande materialet i tillfälliga lokaler (tidigare arbetsrum, korridorer och depåer i källaren). Mängder av material var staplat på varann och väntade på vidare hantering. Man hade möblerat om flera arbetsrum där man klippte bort delar av brandskadat material (brandskador enbart på yttersta delen av bladen) och paketerade in det i nya arkivboxar. Stora mängder av vattenskadade handlingar luft- eller plantorkades för att därefter läggas i nya arkivboxar.



■ Ett rum i Depå 1.

Foto: Asima Catic



■ Ett skadat pergamentbrev.

Foto: Asima Catic

Oron var stor över att det inte skedde någon hantering av mycket av det brandskadade materialet. Vad skulle man försöka spara eller vårda? Skulle man bevara information genom digitalisering? Hur handskas man med väldigt sköra handlingar? Vad skulle man koncentrera sig på att rädda? Många frågor och inga svar, det var en brutal verklighet i brist på kunskaper och erfarenheter. Ett antal länder och organisationer

hade lovat hjälpa till i efterarbetet men det hade hänt så lite på dessa två månader. Man undrade om den utlovade hjälpen verkligen skulle komma. I dialogen med arkivets ledning och medarbetare kom det fram att man inte primärt efterfrågade hjälp i form av personella resurser från andra länder då det saknas konservators- och restaureringsutrustning på Arkiv BiH. Det som skulle dämpa de mest akuta behoven var maskinell

utrustning och material t.ex. avfuktare, arkivboxar, brandsäkra arkivskåp, digitala kameror, skannrar, japanpapper samt en mobil utrustning för konservering och restaurering.

Riksarkivet stöd till Nationalarkivet i Sarajevo

Direkt efter hemkomsten skrev jag en rapport om skadeläget på nationalarkivet och skickade den till Björn Jordell. Knappt en månad efter mitt besök i Sarajevo beslutade Riksarkivet att ge stöd till det brandhärjade bosniska nationalarkivet. I samråd med det bosniska nationalarkivets ledning har Jonas Palm, chef för avdelningen för informationsbevarande, Gunilla Nordström från staben och jag kommit fram till vad som var

mest akut och vad Riksarkivet kunde bidra med.

Riksarkivet bekostade drygt två tusen arkivboxar, en digitalkamera och två luftfuktare för sammanlagt 50 000 kr. För att förenkla och forcera hela processen beställdes utrustning och material direkt på plats i Sarajevo. Fakturan betalades av Riksarkivet.

Redan i juli månad fick Riksarkivet en rapport från Nationalarkivet i Sarajevo där man berättade att Riksarkivets bidrag redan var på plats. Även andra länder och institutioner har varit behjälpliga med bl.a. konservators- och bevarandexpertis och med arkivboxar. Trots alla ansträngningar från dedikerade medarbetare och engagerade euro-

peiska kollegor löpte inte efterarbetet på bästa sätt pga. brist på utrymme och nödvändigt utrustning som skannrar för A3 och A4 samt bokbindareutrustning.

Vid mitt besök i Sarajevo men även i sin rapport från juli 2014 utryckte Arhiv BiH:s ledning och personal stor tacksamhet för Riksarkivets initiativ, solidaritet och vilja att stödja det svåra efterarbetet. "Hjälp och stöd som vi har fått från våra arkivkollegor ger oss styrka och kraft att kämpa vidare" sa Arhiv BiH:s direktör.



Skribenten är sektionschef i Riksarkivet, Landsarkivet i Göteborg

Alma Johansson

– vittne till folkmord

Maria Nordström

I Riksarkivet i Arninge förvaras brev som är ögonvittnesskildringar från folkmordet på armenierna år 1915.

Alma Johansson (1881–1974) var svensk missionär och förestod ett barnhem i Mush (Muş) i Osmanska riket, dagens östra Turkiet. Hon var även sjuksköterska och barnmorska. Alma Johansson var utsänd av Kvinnliga Missionsarbetare (KMA) och hade gått ett år i en tysk missionärsskola. Under trettio år skrev Alma Johansson brev hem till Sverige. Under det armeniska folkmordet mördades 1–1,5 miljoner människor. Brevens vittnar om dessa fruktansvärda händelser. Alma Johansson såg sårade kvinnor och barn bli ihjälslagna av soldater och kvinnor ta sitt liv för att inte hamna i turkarnas våld. Alma Johansson kom aldrig över det hon bevittnat.



■ Alma Johanssons brev finns i Riksarkivet i Arninge. Foto: Yohannes Abay.

I skriften "Ett folk i landsflykt; Ett år ur Armeniernas historia", publicerad 1930, faksimilupplaga 1979, berättar hon om de grymma upplevelserna.

Almas minne lever

I Armenien lever minnet av Alma Johansson. Tsiternakaberd är ett minnesmärke över folkmorden som ligger i västra Jereven. På muren till minnesmärket finns minnesplaket-

ter över utomstående personer som gjorde insatser under och efter folkmorden. Där finns Alma Johansson och den norska missionärskollegan Bodil Biørn med.

Brevens förvaras i Kvinnliga Missionsarbetares arkiv, Armenienmissionens handlingar. Handlingarna är mikrofilmade.



Enhetliga hanteringsregler i Riksarkivets läsesalar

Cia Hipfl

Den 1 januari 2010 gick Riksarkivet och de sju landsarkiven ihop till en myndighet. Då var Krigsarkivet redan en avdelning under Riksarkivet. Från 2012 arbetar vi i en processororienterad organisation, där ett antal process-team utvecklar och samordnar olika verksamhetsområden. Det handlar både om att minska olikheterna mellan de gamla myndigheterna som nu samsas i Riksarkivet och att öka effektiviteten, allt för att underlätta allmänhetens kontakter med oss och för att kunna fortsätta verka i ett bistrare ekonomiskt klimat.

Verksamhetsområdet och processen *Tillhandahålla arkiv* inbegriper både utlämnande av allmänna handlingar i läsesalar, inklusive handhavande och bemötande i läsesal, och en ganska omfattande ärendehantering. Det senare beror på att Riksarkivet och landsarkiven har tagit emot ett flertal arkivbildare med så pass modern information att allmänheten behöver informationen för bland annat juridiska ärenden. Från att ha varit en ganska renodlad kulturavsnittsinstans står Riksarkivets olika avdelningar idag med ena foten i en modern förvaltningsmyndighets ansvarsområden.

Mot ökad samordning

Riksarkivet har ett drygt tiotal läsesalar inom sin verksamhet, utspridda i hela landet. En av de frågor process-



■ Foto: Anders Bergkvist, Riksarkivet, Landsarkivet i Visby.

en fokuserat på är att arbeta fram gemensamma läsesalsregler. Detta har varit ett önskemål både från besökare och personal, då det har varit svårt att förstå och motivera att man i den nya myndigheten fortsatt att ha olika regler på olika orter.

Målsättningen med arbetet kring de nya reglerna har varit att förklara rättigheter och skyldigheter för besökarna på ett sakligt, lättförståeligt, inkluderande och välkomnande sätt. De ska vara allmänt hållna så att de kan användas överallt och hänvisar därför vid behov till lokala regler och arbetsrutiner vad gäller till exempel frekvens på framhämtning med flera lokala variationer.

Underlaget till reglerna togs fram av *Tillhandahållaprocessen* och

remissades till avdelningar med läsesalsverksamhet samt till verksamhetschefen och säkerhetschefen. Processerna *Bevarande* och *Öka kännedom om arkiv*, som ansvarar för bevarande och konserveringsarbete respektive förmedlingsarbete, var naturligtvis också remissinstanser. Processen tog därefter fram ett förslag utifrån de synpunkter som lämnats och beslut fattades av Riksarkivarien. Reglerna började gälla 1 april 2014.

Positivt gensvar

Vid detta årsskifte gjordes så en uppföljning i form av en enkät till processens kontaktpersoner för samtliga avdelningar med läsesalsverksamhet. Överlag var svaren ganska samstämmiga och positiva till reglerna



Arkivhandlingar är unika och utsätts för påverkan varje gång de används. För att även kommande generationer ska kunna använda arkiven finns regler som ökar handlingarnas livslängd och som våra besökare måste följa.

Besök i läsesalen

Ytterkläder och alla slags väskor, påsar med mera lämnas utanför läsesalen. Mat, dryck, godis och snus får inte tas med in.

Skrivpapper, anteckningsblock, blyertspenna och bärbar dator får tas med in i läsesalen, dataväskan lämnas utanför. Personalen har rätt att kontrollera det du tar med in i och ut ur läsesalen. Blyertspennor finns att låna eftersom bläck- och kulspeppennor inte är tillåtna.

Tänk på ljudvolymen i läsesalen. Är mobiltelefonen påslagen, använd tyst läge. Lämnna läsesalen vid telefonsamtal eller längre samtal med andra besökare.

Hantering av handlingar

Bomullsvantar ska användas och finns att låna. Hantera handlingarna med stor varsamhet.

Originalhandlingar och referenslitteratur läses på anvisad plats. Är volymen skannad eller mikrofilmad hänvisar vi till de digitala bilderna eller mikrofilmen. För handlingar som omfattas av sekretess eller tillstånd gäller särskilda regler, personalen hjälper dig tillrätta.

Det finns begränsningar i hur många volymer som får beställas fram, fråga personalen vad som gäller. Hantera en volym åt gången och låt den vila plant på bordet innanför bordskanten. Använd inte handlingarna som skrivunderlägg eller armstöd. Kalkera inte och följ inte texten med pennan.

Om volymen består av lösa handlingar eller buntar ska den inbördes ordningen behållas. Om du beställt fram flera volymer med lösa handlingar ska en volym i taget öppnas.

Använd bokkuddar eller bokstöd när du studerar tjocka bundna volymer. Dessa samt tyngder finns att låna.

Om du vill markera en sida i en volym, använd våra särskilda markeringsstickor. Avlägsna markeringsstickorna när materialet återlämnas.

Fotografering är normalt tillåten men undantag finns, fråga personalen. Se även våra fotoregler. Personalen avgör om och på vilket sätt originalhandlingar kan kopieras eller skannas.

Tveka inte att fråga personalen om du undrar över något - vi finns här för dig!

och tonen i dem. Samtliga avdelningar tycker att läsesalsreglerna är enkla att tillämpa, men några kommenterar vissa formuleringar. Några avdelningar har också bearbetat reglerna för att stämma med samarbetspartners i Arkivcentrumbildningar. Användandet av handskar är fortfarande lite kontroversiellt och ifrågasätts av en del besökare och personal och några avdelningar tillämpar inte

heller handskar på allt material. För flera avdelningar medför de nya reglerna inte några större förändringar, då de redan tillämpat motsvarande lokala regler.

De flesta avdelningar såg inget behov av komplement till reglerna, men några önskade gemensamma fotoregler och information om upphovsrätt. Processen kommer att ta sig an de önskemålen i sitt fortsatta

arbete. En översättning av reglerna till minoritetsspråken är också en fråga som är kvar att lösa.



Skribenten är arkivarie vid Riksarkivet, Landsarkivet i Visby och medlem i processteamet för Tillhandahålla arkiv

Dokumenter fra det nittende århundrede dukker op

Dokumenter fra afleveringspligtige i privatarkiver

Árni Jóhannsson
Benedikt Jónsson

Selv om dokumenter bliver afleveret til et offentligt arkiv som del af et privatarkiv, kan de nemt kaste lys over en nations offentlige historie. Det viser følgende fortælling om et bemærkelsesværdigt privatarkiv, som blev afleveret tidligere i år.

En bemærkelsesværdig aflevering til Islands Nationalarkiv

Einars Ástráðssons (1902–1967) privatarkiv blev afleveret til Islands Nationalarkiv i marts 2015. Einar arbejdede som distriktslæge i Eskifjörður på Øst-Island 1931–1956 og senere i Keflavík. Han var også lærer ved Sygeplejeskolen i Reykjavík. Karen Tómasdóttir, Einars svigerdatter, afleverede privatarkivet.

I Einars arkiv findes mange forskellige ting. I arkivet er dokumenter fra hans kone, Guðrún Guðmundsdóttir (1906–1971) og fra hans bror Þorsteinn Ástráðsson (1894–1942). Þorsteinn var præst på Østlandet og andre steder. Blandt dokumenterne kan nævnes forskellige bevillingsbreve og de to brøders vielsesattester samt Einars notesbog om medicinske emner samt Guðrúns notesbøger om skoler og undervisning i Eskifjörður og omegn.

I arkivet findes også dokumenter, som sandsynligvis udfylder huller i

offentlige dokumenter fra det nittende århundrede, der er gået tabt. Det er ikke nødvendigt at sige mange ord om, hvilken gevinst det er at få disse dokumenter. Først må nævnes en rapport om folketal i Holmesogn Reyðarfjörður, dateret d. 1. oktober 1870. Her er der sandsynligvis tale om en kopi af en folketællingsrapport i forbindelse med folketællingen i 1870 med samme dato. Der skete det uheld, at folketællingsrapporter fra Eyjafjarðarsýsla, Þingeyjarsýslur og Múlasýslur, som tilsammen udgør den nordøstlige del af Island, gik tabt i København ca. to år efter folketællingen. Folketallet fra Einars Ástráðssons arkiv udfylder således til dels dette hul i mandtallet fra 1870.

I Einars arkiv er endvidere et sognemandtal for Holmesogn fra 1824. Ingen sognemandtal fra dette sogn findes bevaret fra perioden 1808–1829, så vidt man ved. Igen kommer dokumenter fra Einars privatarkiv med oplysninger som var gået tabt. I Einars arkiv er der også en auktionsbog fra Reyðarfjarðarrep i Syd-Múlasýsla, dateret d. 27. februar 1896, som går frem til året 1902. Endvidere er der i arkivet landbrugsregnskaber for Reyðarfjarðarrep 1841–1844 og tabeller om folketal i Holmesogn 1865–1878. Alle disse arkivalier kan siges at være offentlige, og de har en ubestridt historisk værdi. Man ved ikke hvordan disse dokumenter er havnet hos ejerne af arkivet, men man kan forestille sig at Þorsteinn Ástráðsson har fået disse

dokumenter fra sin forgænger eller også at Einar, i kraft af sit embede som distriktslæge havde siddet i nogle udvalg i reppen eller syslet og fået dem på den måde.

Offentlige dokumenter i privatarkiver

Begrebet privatarkiv dækker over et arkiv, som ikke er dannet af afleveringspligtige parter og afleveret til offentlige arkiver som Nationalarkivet eller regionalarkiver. Med andre ord er der f.eks. tale om et arkiv, som er dannet af en enkeltperson, en forening eller en privatejet virksomhed. Når enkeltpersoner afleverer deres arkiver til bevaring, skal det undersøges grundigt, om der i et sådant privatarkiv findes dokumenter som regnes for offentlige og afleveringspligtige. Det er sket, at sådanne dokumenter ligger gemt mellem enkeltpersoners privatpapirer, hvilket ovenstående eksempel viser. Før i tiden var grænserne mellem personen og embedet, som personen bestred, mindre tydelige og der er således tidligere eksempler på at offentlige arkivalier er blevet liggende i deres dødsboer. Ifølge loven skal offentlige og afleveringspligtige papirdokumenter afleveres til offentlige arkiver, når de er 30 år gamle. Det er vigtigt, at man er opmærksom på dette, når papirer fra personer, som har siddet i offentlige embeder, bliver afleveret, og arbejdsgangen ved behandling af privatarkiver må tage hensyn til dette.

Hovedsagen er at holde arkiverne samlet, som de er, når de bliver indleveret til et offentligt arkiv, men ved bearbejdelsen prøver man i privatarkivets saggrupper på at adskille personens privatpapirer fra dokumenter, som bliver dannet på grund af hans offentlige hverv. Politikeres privatarkiver indeholder ofte både dokumenter, som er afleveringspligtige og politikernes privatpapirer. I de tilfælde er det vigtigt, at man i det offentlige arkivs afleveringsfortegnelse laver en henvisning mellem enkeltpersonens arkiv og de offentlige instanser, som politikeren arbejdede for. Således skulle brugeren være klar over, at dokumenter

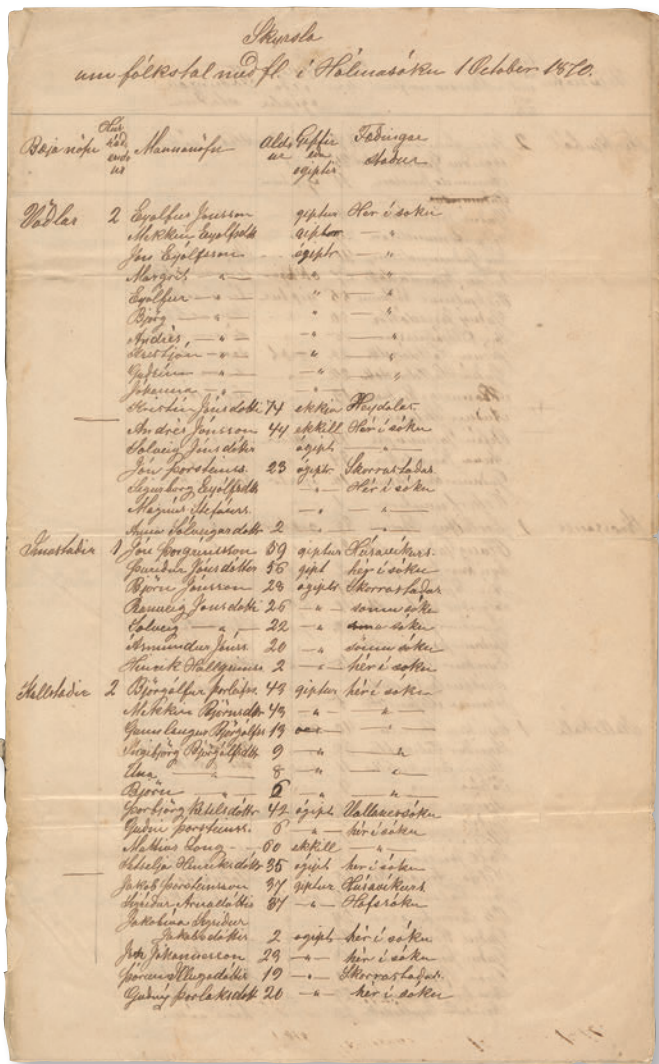
som muligvis mangler i et arkiv fra en afleveringspligtig myndighed eller virksomhed, kunne gemme sig hos en person, som har arbejdet hos vedkommende myndighed eller institution.

Det er også muligt, at embedsmænds privatarkiver, som bliver afleveret til offentlige arkiver, kun indeholder offentlige dokumenter, og i de tilfælde kunne man flytte disse dokumenter til vedkommende myndigheds arkiver, eller simpelt hen registrere afleveringen hos den afleveringspligtige myndighed, hvor arkivalierne blev skabt. Hvis dokumenterne, som bliver afleveret i et privatarkiv, tilhører mange

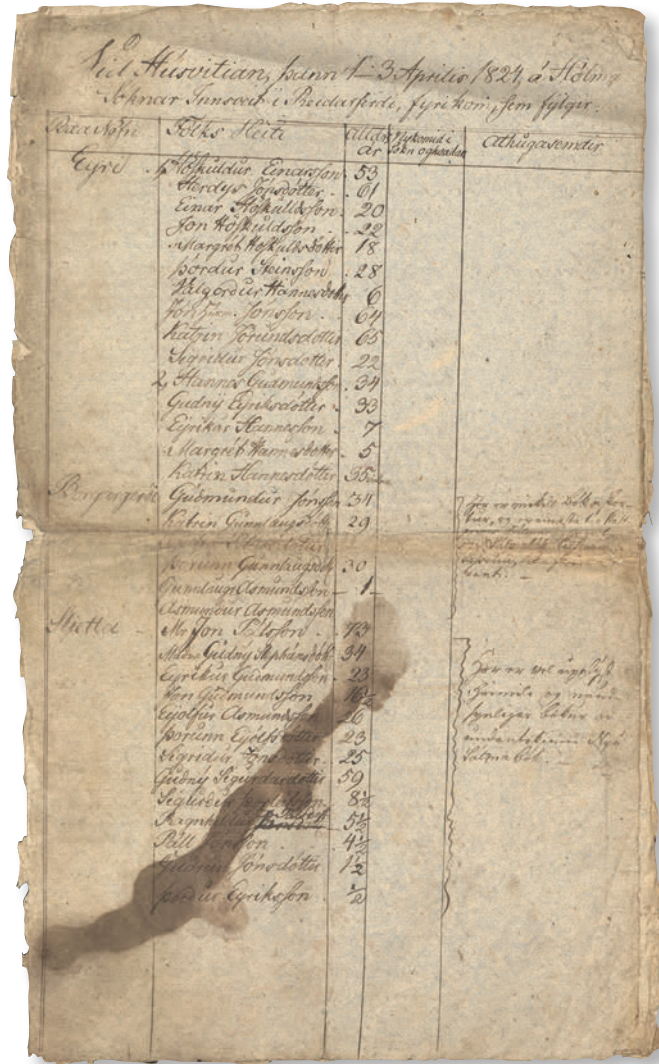
afleveringspligtige myndigheder kan man flytte dokumenterne til vedkommende arkiver, hvis det kan lade sig gøre. I de tilfælde skal man alligevel forbinde afleveringen af privatarkivet med den afleveringspligtige myndighed i det offentlige arkivs afleveringsfortegnelse, samtidig med at man forklarer, at dokumenter er blevet flyttet, hvorhen og hvilke dokumenter der blev flyttet fra et privatarkiv til et offentligt arkiv.

Privatarkivers betydning

Det er klart at der i privatarkiver gemmer sig skatte, hvad enten de stammer fra landskendte enkeltpersoner såsom politikere eller fra



■ Side et af otte i en rapport om folketal i Holmesogn 1. oktober 1879. Foto: Guðrún H. Ágústsdóttir.



■ En side fra sognemandtallet i Holmesogn 1824. Foto: Guðrún H. Ágústsdóttir.

den almindelige borger. Disse skatte kan ofte udfylde huller eller kaste nyt lys over landet og folkets offentlige historie, som ovennævnte eksempler viser. Det er nødvendigt systematisk at indsamle privatarkiver fra personer, som har bestridt offentlige hverv, både fordi der muligvis skjuler sig offentlige arkivalier, men ikke mindst på grund af andre arkivalier i deres gemmer som kan kaste lys over deres arbejdsområde.



Forfatterne er arkivar og webredaktør ved Islands Nationalarkiv

Fólkatal

i 'Hólma söku' i Sudurmúlasýslu prófastdómí 31 Dec. 1870

Sökun Bæna nöfn	Fólkatal		samt. 100	10 ára	15-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	alt. yng. fólk.
	Kvenn	karl										
Vaðlar	5	6	11	1	2	2	"	1	"	2	1	1
húsmadr	3	3	6	"	2	1	"	1	"	2	1	"
Finnastadar	4	3	7	"	1	"	"	1	"	1	"	"
karlshólf	4	3	7	"	1	"	"	1	"	1	"	"
2 byli	2	3	5	"	1	"	"	1	"	1	"	"
Kirkjuból	3	6	14	"	1	"	"	1	"	2	"	"
húsmadr	2	2	4	"	1	"	"	"	"	2	"	"
Krossanes	5	5	10	"	2	"	"	2	"	2	"	"
Kastikale	9	12	21	2	4	2	"	2	"	5	1	"
Liflabreitavík	9	9	18	1	5	2	"	1	"	3	1	"
Lofrabreitavík	9	6	15	1	1	2	"	1	"	3	1	"
Hléissnes	4	4	11	"	2	"	"	2	"	1	"	"
Rekkur	4	4	11	"	1	"	"	2	"	1	"	"
Hélgustadir	5	4	9	"	2	"	"	3	"	1	"	"
Sigmundarhöf	7	2	9	"	3	"	"	2	"	2	"	"
húsmadr	2	2	4	"	2	"	"	1	"	1	"	"
Sellatar	7	7	14	"	1	"	"	3	"	5	"	"
Högnastadir	5	4	9	"	2	"	"	1	"	5	2	"
Bæjarkali	7	7	14	1	2	1	"	1	"	3	2	"
Rekkur 2 byli	3	2	5	"	1	"	"	1	"	1	"	"
Fluskann	2	2	4	"	3	"	"	"	"	1	"	"
Ekkiþingur Kyrkustadir	9	5	14	"	5	"	"	1	"	1	"	"
2 byli	2	2	4	"	"	"	"	1	"	4	"	"
(Voll) 3	2	3	5	"	1	"	"	1	"	2	"	"
Coln. 4	3	4	7	"	1	"	"	2	"	1	"	"
Þórleikur	3	4	7	"	1	"	"	2	"	1	"	"
Ekkiþingur	7	2	9	"	3	"	"	1	"	2	"	"
2 byli	5	4	9	"	1	"	"	1	"	3	"	"
húsmadr	1	2	3	"	"	"	"	"	"	1	"	"
Ekkiþingur	3	6	9	"	2	"	"	3	"	1	"	"
Þórgir	5	5	10	"	4	"	"	1	"	1	"	"
Hólmur	11	11	22	1	1	1	"	3	"	1	"	"
Somastadir	2	6	8	"	1	"	"	2	"	1	"	"
Somastadagöf	5	3	8	"	1	"	"	1	"	2	"	"
Fréygageri	6	3	9	"	1	"	"	2	"	1	"	"
húsmadr	3	2	5	"	3	"	"	"	"	1	"	"
Ráðskjapir	3	4	7	"	1	"	"	2	"	1	"	"
Fluskana	"	3	3	"	"	"	"	"	"	1	"	"
Kollaleira	9	11	20	"	4	"	"	4	"	5	"	"
Seljatéigur	4	5	9	"	1	"	"	3	"	5	"	"
2 byli	5	6	11	"	1	"	"	3	"	2	"	"
Seljatéigur hjaltir	4	3	7	"	2	"	"	1	"	2	"	"
2 byli	3	4	7	"	1	"	"	"	"	4	"	"
Reygar	5	6	11	"	1	"	"	2	"	3	"	"
Sauðlar	9	8	17	"	1	"	"	3	"	3	"	"
Heita	8	7	15	"	3	"	"	1	"	3	"	"
2 byli	1	5	6	"	2	"	"	1	"	1	"	"
Bergageri	4	2	6	"	2	"	"	1	"	1	"	"
Eyri	7	8	15	"	2	"	"	2	"	1	"	"
Allt byli 51-	241	243	484	21	95	54	62	88	109	50	9	323

Hólmanum 2 jan. 1870

■ En tabel om antal folk på hver gård i Holmesogn d. 31. december 1870.

Foto: Guðrún H. Ágústsdóttir.

En national privatarkivdatabase i Island

Njörður Sigurðsson

Torsdag d. 16. april i år åbnede Islands kultur- og undervisningsminister, Illugi Gunnarsson, et nyt website som hedder Einkaskjalasafn.is – samskrá yfir einkaskjalasöfn á Íslandi (En national privatarkivdatabase i Island). Man kan finde det på sitet www.einkaskjalasafn.is.

Bevaring af og tilgængelighed til privatarkiver i Island

Man kan spore dette projekt tilbage til 2012, da Islands Nationalarkiv lavede en undersøgelse over bevaring af privatarkiver i Island i arkiver, biblioteker, museer og forskningsinstitutioner.

En af konklusionerne i denne undersøgelse var, at der ikke var tilstrækkeligt med oplysninger om bevaring af privatarkiver, som f.eks. hvilke privatarkiver der var fandtes i bevaringsinstitutioner og i så fald i hvilke institutioner, om de var tilgængelige o.s.v. Endvidere viste det sig at kun 20% af arkiverne havde deres dokumentregistre som elektroniske filer, der er søgbare på nettet. For langt den største del elektroniske eller papirbaserede registre er de kun tilgængelige i registre, enten i elektronisk form eller på papir, som kun er tilgængelige i vedkommende bevarende institution.

Således skulle de, som ville se på privatarkiver, som regel tage kontakt til arkiverne for at undersøge,



■ Illugi Gunnarsson, undervisnings- og kulturminister, åbner webben Einkaskjalasafn.is d. 16. april. Foto: Brynja Björk Birgisdóttir.

om et bestemt privatarkiv fandtes der. Oplysninger om opbevaring af privatarkiver hos vedkommende arkivinstitution fandtes sædvanligvis hverken på arkivernes hjemmeside eller andre steder.

Projektet

I 2012 blev det derfor besluttet at oprette et arbejdsudvalg med repræsentanter fra Islands største arkivinstitutioner, d.v.s. Islands Nationalarkiv, 20 regionalarkiver og Nationalbibliotekets håndskriftsafdeling. Gruppens opgave var på ét sted at samle oplysninger om privatarkiver i alle arkiverne, som er tilsluttet projektet og på den måde forbedre tilgængelighed til dette kildeområde.

Udbyttet af dette arbejde ser nu dagens lys på websitet Einkaskjalasafn.is hvor der findes et fælles register over privatarkiver i Island.

Islands Nationalarkiv har haft tilsyn med projektet, som også ejer og driver websitet. I udvalget sidder:

- Aðalbjörg Sigmarsdóttir, regionalarkivar i Regionalarkivet i Akureyri
- Jóna Símonía Bjarnadóttir, regionalarkivar i Regionalarkivet i Ísafjörður
- Bragi Þorgrímur Ólafsson, faglig leder af Nationalbibliotekets håndskriftsamling
- Árni Jóhannsson, arkivar i Islands Nationalarkiv
- Njörður Sigurðsson, afdelingsleder i Islands Nationalarkiv

Arbejdsudvalget undersøgte, hvordan man formidler oplysninger om privatarkiver til publikum i de nordiske lande hvor de bl.a. hentede forbilleder. Formålet var også, at det ikke blev for stort et arbejde for



■ Jónas A. Sigurðsson's privatarkiv under behandling i Islands Nationalarkiv. Jónas var præst i Kanada. Foto: Njörður Sigurðsson.

arkiverne at indsætte oplysninger i fællesregistret, og derfor måtte det ikke være for kompliceret at installere den, samtidig med at der var tilstrækkeligt med oplysninger om arkivernes opbevaring.

Fællesregistret består af oplysninger om hvert enkelt privatarkiv som er registreret. Det er obligatorisk at udfylde basisoplysninger om hvert privatarkiv, d.v.s. arkivets/arkivdannerens navn, om det er ordnet eller ej, om der findes registratur, i hvilken arkivinstitution arkivet er opbevaret,

registreringsnummer og arkivets art (om der er tale om et arkiv der har tilhørt en enkeltperson, en familie, en forening eller en virksomhed). Det er også muligt at tilføje oplysninger om perioden, som dokumenterne dækker, antal hyldemeter og arbejdsområde, og hvor arkivdanneren havde sit hovedarbejdsområde.

Forbedret tilgængelighed

Nu når websitet er åbnet findes der oplysninger om mere end 5.000 privatarkiver i Island i 19 arkiver.

Tilgængelighed til dette vigtige kilde-materiale er derfor blevet væsentligt forbedret og man kan nu finde oplysninger om mange privatarkiver på websitet, som kun få vidste eksisterede. Endvidere kan man søge efter bestemte ord i alle privatarkiver, som er registreret på webben. For eksempel kan man nu søge efter privatarkiver, regioner, periode, hvilken type arkiv og om arkivet er ordnet eller ej.

Målsætningen er, at alle privatarkiver, som er bevaret i islandske arkiver, bliver registreret på webben. Endvidere er det vigtigt, at flere bevaringsinstitutioner, som opbevarer privatarkiver, registrerer oplysninger, f.eks. regional- og lokalhistoriske museer, kunstmuseer og biblioteker. Mange af disse institutioner bevarer privatarkiver, som kun få kender til.



■ Mange mennesker mødte frem da webben blev åbnet i Nationalarkivets lokaler. Foto: Brynja Björk Birgisdóttir.

◆
Forfatteren er afdelingsleder i Islands Nationalarkiv

Gemt er ikke glemt

– det danske rigsarkivs arbejde med undervisning

Mai-Britt Tollund

Rigsarkivet tilbyder autencitet – de historiske kilder i arkivet er uændrede og originale. Det er vigtigt i en tid, hvor online avisartikler redigeres løbende og fotografier retoucheres og ændres. Elever oplever i dag et stadigt stigende informationsniveau via de digitale medier. På fx netaviserne kan man følge nyhedernes udvikling, til tider minut for minut.

En historie, der blev lagt op kl. 14, kan være ændret grundlæggende kl. 16. Det er Rigsarkivets intention at give eleverne redskaber og øvelse i at anvende kildekritiske værktøjer. Ikke mindst til at støtte deres anvendelse af it og digitale medier til informationssøgning, hvor det er essentielt med gode færdigheder i at afkode afsender og dennes formål med de tekster og synspunkter, de møder.



■ Fascinationen og nysgerrigheden kan være stor.

Foto: Mai-Britt Tollund.

De nye, centrale mål for historieundervisningen i Danmark

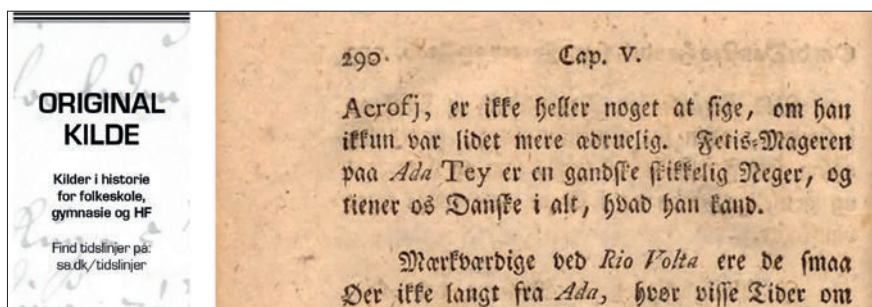
I 2014 kom det danske undervisningsministerium med nye, forenklede fælles mål for folkeskolens historieundervisning, der løber fra 3.-9. klasse. Rigsarkivets tilbud skal derfor ramme de tre kerneområder for undervisningen: *Kronologi og sammenhæng, Kildearbejde og Historiebrug*.

Overordnet er det hensigten, at undervisningen skal tage udgangs-

punkt i ”*elevernes forståelse for, hvorledes historie bruges, samt hvordan eleverne oplever sig som historieskabte og historieskabende*”. Faget skal bl.a. med brug af originale kilder give eleverne viden og færdigheder, så de yngste kan fortælle om, hvordan mennesker er påvirket af og bruger historie, og de ældste kan forklare samspil mellem fortid, nutid og fremtid. Eleverne skal opnå et kronologisk overblik, der sætter dem i

stand til at forklare, hvorledes samfund har udviklet sig under forskellige forudsætninger.

Fra Rigsarkivets side vil vi gerne give lærere og elever en hånd med at få ’hul på’ kilderne. Kravet om at inddrage originale kilder i undervisningen opleves som vanskeligt, fordi lærerne er usikre på, hvor de kan finde egnede kilder. For eleverne kan arkivalierne med deres svært tilgængelige tekst på ældre dansk,



■ De originale tekster suppleres med transskriptioner og ordforklaringer, hvis nødvendigt. For at bevare den historiske oplevelse oversættes der ikke til nutidigt dansk.

fx trykt med gotiske bogstaver, være en uoverstigelig hindring for at komme tæt på historien, og begivenhederne kendes derfor kun fra fortolkninger i historiebøgerne.

Vi arbejder dels gennem den skoletjeneste, der siden 2013 har taget mod besøg på Rigsarkivet i København, dels ved online undervisningsmaterialer. Det første Aargang0.dk gik i luften i 2012, og senest har vi lanceret en række tematiske tidslinjer på sa.dk/tidslinjer

Tematiske tidslinjer i Tiki-Toki

Rigsarkivets nye tilbud 'Kilder i historien for folkeskolen og gymnasiet' er to kronologisk opbyggede universer, der inviterer til at gå på opdagelse i originale kilder og komme helt tæt på begivenhederne. Der er tale om

tematiske tidslinjer, der ikke i udgangspunktet er tænkt som stand-alone-materialer, men skal ses som supplerende tilbud til andre undervisningsportaler og -materialer. Danske lærere sammensætter ofte egne materialer, og vi har forsøgt at tilrettelægge Rigsarkivets undervisningstilbud, så de kan understøtte flere typer undervisning. Kilder, billeder og arbejdsspørgsmål kan anvendes frit.

Vores fokus er arbejdet med arkivalierne og den kildekritiske tilgang til dem, så eleverne kan bruge arkivalierne til at få forståelse for, hvordan menneskers beslutninger skaber historien, og hvordan de også selv er produkter af den forudgående historie. Indholdsmæssigt lægger temaerne op til kildearbejde, over-

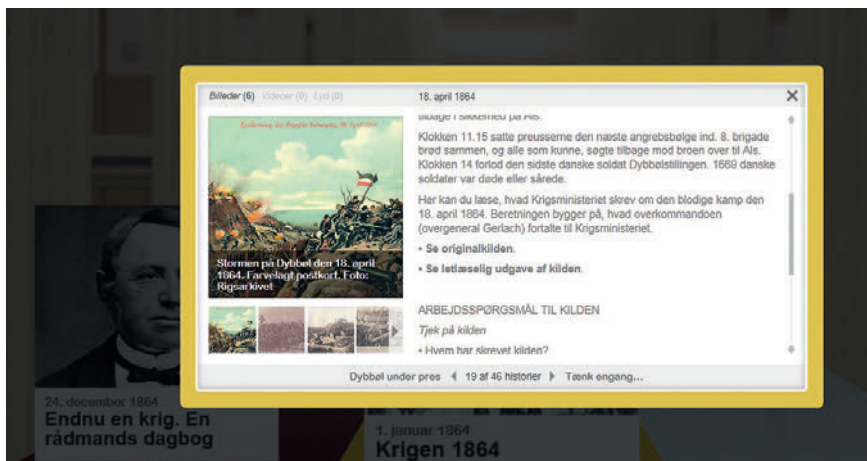
vejelser omkring historiebrug samt analyse og vurdering af historiske sammenhænge og problemstillinger – herunder sammenhængsforståelse i samspil med kronologisk overblik. Alt indhold må remedieres, og materialerne lægger op til, at eleverne skaber deres egne tidslinjer, hvor de selv kan tilføje nedslag om fx lokale vinkler eller lave perspektiveringer til andet materiale.

For at styrke elevernes oplevelse af historien og få en fornemmelse af datidens mennesker som levende individer, er en del af konceptet, at alle temaer skal indeholde nedslag af både mikro- og makrohistorisk karakter. Den store historie tegnes fx gennem kilder som Fredstrakaten fra 1864. Denne officielle side af historien kan eleverne også møde i fx historiebøgerne, og Rigsarkivets undervisningsmaterialer er her et supplement samt en mulighed for selv at læse og arbejde kritisk med kilderne, der både findes i originale og transskriberede udgaver på tidslinjerne.

Mikrohistorien opleves gennem kilder og beretninger fra de mennesker, der var involveret i begivenhederne. Eleverne kan fx læse beretningen fra kaptajn Johan Ferentz, der i 1775 nedkæmpede et slaveoprør på skibet 'Christiansborg'.



■ De kronologiske tidslinjer giver overblik.



■ Tidslinjerne kan remedieres, så historien kan perspektiveres af egne undersøgelser.

Teknisk er tidslinjerne bygget op i Tiki-Toki, et allerede eksisterende værktøj. Fordelen er, udover besparelsen på både tid og økonomi, at mange lærere allerede kender værktøjet.

Tidslinjerne er et nemt format for os til at publicere nye undervisningstemaer. Værktøjet har nogle bestemte formater og begrænsninger, fx i forhold til omfang af tekster,

der har givet fortælleglæden kamp til stregen. Her støtter værktøjet os i at forenkle og forkorte teksterne, så de fungerer online. Hertil kommer pædagogiske redigeringsprocesser af tekster og arbejdsspørgsmål naturligvis. Grafisk har vi fået sat vores helt eget præg på tidslinjerne, bl.a. med en skrift, der forener forskellige typer og reflekterer kildetypernes forskellige, skriftlige udseende.

◆
Skribenten er skoletjenesteleder, Rigsarkivet, København.

Find materialerne på

www.aargang0.dk og
www.sa.dk/undervisning

Rigsarkivet er vel en messe værd...

Leon Jespersen

Klokken er kvart i 10 en kølig lørdag morgen i marts. En lang S-formet kø slynger sig foran hallen, hvor "Historiske Dage 2015" for første gang finder sted. "Soldater" i historiske militæruniformer haster afsted for at stille sig op ved indgangen. I farten skimtes syd- og nordstatssoldater fra Den Amerikanske Borgerkrig. To indtryk melder sig straks, den store historiske interesse der får folk til at trods kulden og bruge en weekend på en historiefestival, og om de udklædte soldater signalerer at historie præsenteres som underholdning? Rigsarkivet deltog med en stand, ikke blot på de Historiske Dage 2015, men også ved andre konferencer. Overordnet kan man stille sig spørgsmålene, med hvilke formål, og hvordan vil man opnå dem? I det følgende skal omtales fire eksempler.

Historiske Dage 2015

Hvis man havde frygtet, at historien blev reduceret til underholdning, blev frygten gjort til skamme. Der indgik forskellige underholdende indslag, hvad der er helt i orden. Lige fra fægtning til hønseskidning. En stor del af messeområdet var imidlertid optaget af forlag, der solgte historiske bøger, af arkiver og af forskellige historiske foreninger, så mange aktører, der på forskellige måder beskæftiger sig med historie, var til stede. De amerikanske soldater fra borgerkrigen opdagede man hørte til standen blueandgrey.dk

Lige over for Rigsarkivets stand lå grøn scene, der lagde mikrofon til interviews om slavehandelens grusomme detaljer og tvivlsomme profit, censureringen af digterpræsten Kaj Munks digte fra besættelsesårene, monarkiets relevans i et moderne

samfund, den franske arkitekt Jardins betydning i dansk bygningshistorie og havekunst, lige som der blev diskuteret begrebet "historie", en kritik af den traditionelle skelnen mellem historie som genstandsfelt og som videnskab til fordel for en brugsorienteret tolkning. I et andet indslag drøftede man den truende historieløshed, en trussel der kunne forekomme fjern, når der var sort af mennesker, der ville høre foredraget. Det fremgik da også af interviewet, at der snarere skulle tales om et paradoks, mellem historieinteresserede der samtidig var bevidste om, at de kunne handle i historien, blandt andet imod de "historieløse", f.eks i skikkelse af administratorer/teknokrater, der kunne true historisk vigtige ting, eksempelvis bygninger, der indgår i folks identitet. De Historiske Dage, der blev afholdt



■ Rigsarkivets stand på de Historiske Dage 2015 rummede en blanding af ældre genstande, som folk i almindelighed forbinder med et arkiv, og en fladskærm der viste arbejdet i et moderne højlager. Foto: Leon Jespersen.

for første gang, var et supermarked, med mange valgmuligheder.

Din historie er en del af Danmarks historie

Rigsarkivets stand bar overskriften "Din historie er en del af Danmarks historie". Citatet, der er hentet fra Rigsarkivets grundfortælling, er flertydig. Der kan tænkes på personeller slægtshistorie, lige som citatet gør historie nærværende og vedkommende.

Da man ikke vidste, hvem der ville komme til denne nyskabelse, var der fremlagt en bred vifte af informationsfoldere i Rigsarkivets stand. De fortalte om Rigsarkivets arrangementer, samlinger og crowdsourcingprojekter. Og illustrerede foldere om Rigsarkivet henvendte sig til dem, der ikke kendte arkivet godt. Når der også var fremlagt gamle

numre af tidsskriftet Siden Saxo og materiale fra Rigsarkivets Skoletjeneste, var det overordnede formål at præsentere Rigsarkivet, ikke blot som en kulturbevarende, men også som en kulturformidlende institution.

Der var valgt et gammeldags arkivlook med opstabilede genstande fra en svunden tid. Hvis det appellerede til folks traditionelle forestillinger om et arkiv, blev de lokket ind til en skærm med film om arbejdet på et moderne højlager med elektronisk styring, trucks m.m.

Underholdningsaspektet var ikke glemt. Fra Kattrup godsarkiv var der udprintet madopskrifter fra 1700-tallet med hønsekødssuppe, Frigedeller og Søster Kage, som man kunne smage i caféen på messen. Og publikum kunne også – ud fra fem meter pakker – gætte på, hvor

mange magasinenheder, Rigsarkivet havde. Der spores en vis usikkerhed, når svarene varierede fra 17.000 til 22 mia.

I toget på vej hjem fra "Historiske Dage 2015", havde jeg på bordet foran mig lagt en af de bøger, jeg havde købt på messen. Konduktøren spurgte høfligt, om hun måtte se den, "for den så interessant ud". Efterfølgende nedskrev hun de bibliografiske data. Interessen for historie fejler ikke noget...

"Det her skal I se, det er virkelig godt!"

Ordene kom fra en lærer, der trak kolleger hen til Rigsarkivets stand på Danmarks Læringsfestival i Bella Centeret i København, den 3.-4. marts. På festivalen fandt man det nyeste inden for undervisning og læremidler af førende producenter



■ Skoletjenestens leder, Mai-Britt Tollund, i samtale med en gæst på skolemessen i Aarhus.

Foto: Kristina Lund Udengaard.

og aktører i uddannelsessektoren. Meget naturligt deltog Rigsarkivets skoleteam /skoletjeneste i festivalen med en stand. Formålet var at informere om Rigsarkivets tiltag på uddannelsesområdet. Det omfattede online undervisningstilbudene "Aargango" (se NA 2012:3), tidslinjerne "Kilder i Historie", der er målrettet folkeskolen og gymnasium/HF. Hvis man skal modvirke den historieløshed, der blev diskuteret på de Historiske Dage, er det i ungdomsårene, der skal sættes ind. Interessen for Rigsarkivets tiltag var stor på festivalen. 500 fik udleveret foldere, og næsten 100 tilmeldte sig Rigsarkivets nyhedsbrev. At der også blev spist 2,5 kg bolscher er en anden målestok for interessen.

De besøgendes reaktioner var gode, sådan som der er givet et eksempel på i overskriften. Andre fortalte, at tilbuddet med originale kilder og tilhørende læsevenlige

udgaver præcist ramte, hvad man behøvede. Og som man tidligere havde haft svært ved selv at skaffe. Flere fortalte, at de nu skulle hjem og bruge Rigsarkivets materiale i undervisningen.

Lige så vellykket var Skolemessen i Aarhus den 22.-23. april. Her deltog ca. 5000, og her fik skoleteamet fat i omkring 1000 personer, blandt andet lærerstuderende fra hele landet.

Offentlig digitalisering 2015 – på vej mod d-land

Det var overskriften på årets digitaliseringskonference i Aarhus, 24.-25. marts. Emnet er centralt for alle, for uanset om man udfylder sit skatte-skema, bestiller et pas eller på anden måde kommunikerer med det offentlige, så sker det digitalt. Og vi er blot ved begyndelsen.

Konferencens emne blev behandlet af 80 oplægsholdere, hvis fore-

drag var grupperet i seks spor: digital ledelse og forandring, digitale løsninger, digital kommunikation og borgerkontakt, digital sårbarhed og lovgivning, digitale fundamenter og medarrangørspor. Der var keynote-speakers, der inddrog digitaliseringen i Estland og England, og to ministre, økonomi- og indenrigsminister Morten Østergaard, og finansminister Bjarne Corydon, fremlagde deres visioner for digitaliseringen. Hvis man vil have et indtryk af bredden i oplæggene, kan power point præsentationerne ses på: <http://www.slideshare.net/dansk-it/presentations>

Et konkret eksempel på, at man skal møde borgerne, hvor de er, gav Kent Skytte (Københavns Kommune), der talte om en mobil borgerservice på en Christiania-cykel, hvor borgere kunne få hjælp med NEMid, digital post og udfærdigelse af pas på det mobile kontor.

Omkring 1200 konsulenter, embedsmænd, it-professionelle og andre, der arbejder med offentlig it, deltog i konferencen. Herunder Rigsarkivet, der havde sendt syv personer og oprettet en stand. Formålet var også her at møde interessenter, hvor de er, at knytte kontakter til offentlige myndigheder og konsulenter.

På den ene side var der lejlighed til at informere om Rigsarkivets arbejde med digitale arkivalier. I standen var fremlagt kataloget med Rigsarkivets kursusvirksomhed, materiale fra projektet 4C (der vedrører omkostninger ved digital bevaring), forskningsdata fra Dansk Data Arkiv, ligesom de besøgende kunne guides rundt på Rigsarkivets hjemmeside med henblik på vejledningmateriale.

På den anden side var konferencen en oplagt mulighed for Rigsarkivet til at indhente viden om udviklingen i den offentlige, digitale forvaltning. For at bedømme om denne udvikling får konsekvenser for Rigsarkivets fremtidige arbejde med digitale arkivalier.

Som det rammende er formuleret i programmet, er digitaliseringen

af samfundet skelsættende: "Udviklingen fra industrisamfund til digitalt samfund bliver et paradigmeskift på linje med skiftet fra landbrugsamfund til industrisamfund".

En messe værd?

Artiklens overskrift refererer til Henrik IV.s kamæleonagtige religionskift for at opnå den franske trone. Bortset fra ordspillet har situationerne intet med hinanden at gøre. Rigsarkivets – og andre arkivers – udadvendte virksomhed, der omfatter deltagelse i udstillinger/messer, festivaler m.m., afspejler en overbevisning om, at arkivvæsenet skal være udadvendt og opsøge og henvende sig til folk, hvor de befinder sig. Og modtagerkredsen afspejler arkivvæsenets forskellige funktioner.

På læringskonferencerne gjaldt det blandt andet historieundervisere, og på de Historiske Dage var modtagergruppen bredere: historieinteresserede, der både omfattede producenter og konsumenter. Under en anden synsvinkel adresserer Rigsarkivet skolesøgende / uddannelsessektoren for at gøre dem historiebevidste, så

man undgår den historieløshed, der blev diskuteret på de Historiske Dage, og i stedet sætte dem i stand til både at analysere kilder og at bruge historie. Digitaliseringskonferencen henvendte sig blandt andet til dem, der skaber fremtidens historiemateriale, og konferencens perspektiv fokuserede på krydsfeltet mellem offentligheden og den digitale forvaltning og alle de spørgsmål og udfordringer, det rejser. De Historiske Dage favnede bredest. Fællesnævneren var interessen for historie. Blueandgrey med blikket rettet mod den amerikanske borgerkrig, forlag, der formidlede historie, forskere der bedrev historie, og historiebrugere, der kunne suge alle disse indtryk til sig. Blandt alle disse budskaber kan arkivvæsenet navigere både som kulturbevarer og –formidler. Deltagelsen i udadvendte arrangementer som ovenstående er afgjort en messe værd.



Artiklen er sammenskrevet ud fra en række kollegers oplysninger



■ Et kig ind i Rigsarkivets stand på konferencen Offentlig digitalisering 2015 – på vej mod d-land. Fra venstre ses it-arkivar Carsten Graakjær og specialkonsulent Lars Martin Petersen. Foto: Jan Dalsten Sørensen.

Medeltida urkunder rörande Finland görs tillgängliga för alla

Kirsi Salonen

Projektet Diplomatarium Fennicum gör de medeltida källorna om Finland tillgängliga i modern digital form för mångsidig forskning. Riksarkivet medverkar i detta interdisciplinära projekt, som engagerar företrädare för en rad vetenskaper och finansieras av en privat stiftelse, Kone-stiftelsen.

Den finländska medeltidsforskningen har under det senaste decenniet åter fått en etablerad ställning och temat väcker också den stora allmänhetens intresse. Forskarna har dock upplevt det som ett problem att de medeltida källorna rörande Finland är svårtillgängliga.

De har hittills fått ty sig till de källutgåvor som statsarkivarien Reinhold Hausen utgav i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, Finlands medeltidsurkunder I–VIII (1910–1935) och Åbo Domkyrkas Svartbok (1890). Hausens editioner är ytterst viktiga för den finländska medeltidsforskningen, men ederingsprinciperna framstår i dag som ohjälpligt föråldrade och utgåvorna lämpar sig inte som källor för t.ex. begreppshistorisk forskning.

De tryckta publikationerna är därtill behäftade med ett stort antal diverse fel, och innehåller inte alla källor till Finlands medeltid, eftersom ytterligare urkunder påträffats efter utgivningen av verken. Källeditionerna i bokform är numera

också svåra att få tag på, för t.ex. de första delarna av Finlands medeltidsurkunder är slutsålda.

Brister i databasen rättas till

Redan i början av 2000-talet pågick vid Riksarkivet ett projekt under beteckningen Diplomatarium Fennicum, vars syfte var att göra serien Finlands medeltidsurkunder tillgänglig för forskarna i digital form. Projektet ledde till att Hausens publikationer blev överförda i digital form och tillgängliga för forskningen (se <http://extranet.narc.fi/DF/index.htm>).

Det var dock inte möjligt att åtgärda bristerna i Hausens publikationer inom ramen för projektet, och den digitala databasens sökegenskaper motsvarar inte dagens behov. Det är inte heller möjligt att utöka databasen med fler dokument, och Diplomatarium Fennicum-databasen innehåller endast de urkunder som ingår i Hausens publikationer.

Avsikten med det nu inledda projektet är att åtgärda dessa brister och publicera allt medeltida material rörande Finland, inklusive senare påträffade urkunder, i lättanvänd digital form. Projektet utgår förstås från den befintliga Diplomatarium Fennicum-databasen och dess informationsinnehåll, men det producerar ett betydligt mer utvecklat nytt elektroniskt system, med funktionaliteter som är mer omfattande än den nuvarande databasens.

Nytt system med vidsträckt service

Skapandet av fungerande söksystem har stor betydelse vid utveckling av en databas. Om en databas tillhandahåller största möjliga antal sökmöjligheter kan den också betjäna andra än historieforskarna. En källpublikation med medeltida urkunder som uppfyller vetenskapliga kriterier tillhandahåller ett unikt material, vilket gör det möjligt att utöver sociala och kulturella förhållanden även undersöka t.ex. hur fornsvenskan som dokumentspråk utvecklades. Den gör det också möjligt att undersöka hur förvaltningsspråket, den skriftliga dokumentkulturens vokabulär och ortografi, utvecklades.

En annan viktig aspekt i den förnyade Diplomatarium Fennicum-databasen är möjligheten att länka filer t.ex. till utländska arkivdatabaser och därmed tillhandahålla forskarna möjligheter att se digitala bilder av originalurkunder. På så vis kan forskarna personligen övertyga sig om att Hausens editioner inte innehåller felläsningar, och eventuella uppdagade fel kan enkelt korrigeras i databasen.

Den webbdatas som projektet skall producera har stor betydelse för forskningen, eftersom de allra flesta originalurkunder som gäller Finland förvaras i samlingar utanför staten Finlands gränser.

Samarbete över vetenskapsgränser

Projektet Diplomatarium Fennicum leds av forskningsdirektören, docent Päivi Happonen vid Finlands riksarkiv. En vetenskaplig styrgrupp med företrädare för medeltidsforskningen och lingvistikerna vid olika universitet i Finland utnämns för projektet.

Projektet bedriver nära samarbete med inhemska forsknings-

projekt av olika slag, t.ex. Codices Fennici-projektet som koordineras av Finska Litteratursällskapet (SKS). Även utländska arkiv med medeltida material som gäller Finland, t.ex. Riksarkivet i Stockholm, utgör samarbetspartners.

Projektet tog ett konkret steg framåt, då det i december 2014 erhöll finansiering av Kone-stiftelsen. Tack vare detta beslut har Riksarkivet kunnat inleda planeringen

och bearbetningen av databasen. En koordinator kommer att anställas för planeringen av projektets vetenskapliga dimension. Forskarna förväntas ha tillgång till samlingsdatabasen år 2017.

◆
Skribenten är biträdande professor vid Åbo Universitet



■ Finska Riksarkivets äldsta dokument, konung Birgers skyddsbrief för Karelens kvinnor, daterat den 1 oktober 1316 i Yninge, förvarades länge i Viborgs stadsarkiv. Återkommande bränder, krig och plundring har hårt beskattat det finländska beståndet av medeltida originalurkunder, och därmed har den finska medeltidsforskningen alltid fått ty sig till källor på annan ort och till källutgåvor. Skyddsbrevet har utgetts flera gånger i tryck, bl.a. av A.I. Arwidsson i Handlingar till upplysning af Finlands häfder (1846).

Foto: Finlands Riksarkiv.

Ett stort uppordningsprojekt kunde slutföras

Ville Kajanne

Regionalförvaltningen i Finland har under 2000-talet upplevt stora förändringar, vilka bl.a. inneburit att länsstyrelserna och arbetsskyddsdistrikten upphörde med sin verksamhet 2009. Länsstyrelsernas uppgifter fördelades på olika myndigheter, i första hand sex regionförvaltningsämbeten. I samband med denna reform åtog sig arkiverket att kostnadsfritt motta handlingar som tillhört föregångarna till regionförvaltningsämbetena och föregångarna till de 15 närings-, trafik- och miljöcentraler vilka bildats något tidigare.

Arkiverket förutsatte dock att materialet var i leveransskick senast den 31 december 2014. I detta syfte startades under våren 2011 ett uppordningsprojekt, som kom att involvera samtliga sex regionförvaltningsämbeten och 11 närings-, trafik- och miljöcentraler. Finansministeriet åtog sig att finansiera projektet tillsammans med arbets- och näringsministeriet. Ledningen och planeringen av projektet föll på Riksarkivets lott, men verkställandet kom att involvera alla enheter vid arkiverket.

I februari 2015 kunde de sista åtgärderna slutföras, och därmed har det stora projektet som ledde till leverans från hela landet av ca 11 hyllkilometer handlingar slutförts. Projektet

är det största i sitt slag till dags dato i Finland och innebär i praktiken att alla berörda handlingar för varaktig förvaring blivit uppordnade i enlighet med planerna. Myndigheterna behöll de uppskattningsvis 4–5 hyllkilometer som behövdes för deras ämbetsutövning.

Stort engagemang

Arbetsfördelningen mellan de involverade myndigheterna och arkiverket antog snabbt etablerade former: Myndigheterna svarade för samlandet och komprimerandet av materialet samt överförandet till arkiverket; de åtog sig även kostnaderna för den konsultation som gällde innehåll och ordning samt kostnaderna för anskaffning av material. De anvisade också egna resurser för uppordningen av materialet.

De rekryterade arkivuppordnarna var projektanställda vid Riksarkivet, oberoende av var de arbetade: vid någon av arkiverkets enheter eller det berörda ämbetsverket. Arkiverket svarade för styrningen och planeringen av projektet.

Att parterna höll sig till sitt specialkunnande och sina substansfunktioner visade sig vara till fördel för hela projektet. Det var i linje med alla parter strategiska syften på lång sikt, och därför engagerade sig de medverkande helhjärtat i projektet.

Uppordnandet framskred snabbt

Projektet var mycket kostnadseffektivt. Genom aktiv uppföljning och kostnadsberäkning kunde man hålla sig till de budgeterade kostnaderna och effektivisera uppordningsarbetet. Priset för detta arbete blev i genomsnitt 235 euro/hyllmeter. Projektkostnaderna fördelade sig mellan uppordningsarbete (ca 4/5) och styrning/rådgivning (ca 1/5).

Uppordningsarbetet framskred snabbare än planerat (och t.o.m. snabbare än man räknat med vid planering av motsvarande arbete vid arkiverket). Det avancerade inom projektet med i genomsnitt ca 300 hyllmeter/årsverke. Projektet sysselsatte totalt 41 personer.

De uppföljningsmetoder och verktyg som tillämpades inom projektet utvecklades kontinuerligt i syfte att skapa ändamålsenliga redskap för okomplicerat, kvalitativt och kostnadseffektivt verkställande av ett omfattande projekt genom en kombination av fjärrstyrning och lokalt teamarbete.



*Skribenten är
överinspektör vid Riksarkivet*



■ Träget arbete. Eeva Wallenius och Eriikka Kekki ordnar upp handlingar i november 2014 i Tavastehus landsarkiv.
Foto: Mervi Lampi.

Skall vi fira tillsammans 2016 – 2018?

Jussi Nuorteva

För Finlands riksarkiv är 2016 ett jubileumsår. Största orsaken att fira tillhandahåller det faktum att Finska Senatens arkiv inledde sin verksamhet i Åbo år 1816. Sju år tidigare hade Finland till följd av Sveriges nederlag i kriget 1808 – 1809 blivit införlivat med det ryska kejsardömet som ett autonomt storfurstendöme. Det nya storfurstendömet behövde en egen förvaltning och följaktligen kan finska arkiverket inom kort fira 200-årsjubileum.

Innan Finland blev ett autonomt storfurstendöme hade området i över 600 år varit en del av Sverige, och under medeltiden i 126 års tid även tillhört det nordiska unionskungadömet. Fredsavtalet mellan Sverige och Ryssland 1809 stadgade bl.a. att de handlingar som gällde förvaltningen av Finland skulle överföras från Sverige till Finland. Verkställandet av detta beslut krävde flera år av hårt arbete.

Trots denna statliga förändring förblev de gamla svenska lagarna i kraft i Finland, där svenskan även i fortsättningen var förvaltningens språk. Finland fick också sina egna institutioner: fristående centrala ämbetsverk, en egen myntenhet och centralbank (Finlands Bank), egna frimärken och t.o.m. tullgräns mot Ryssland. Tack vare dessa egna institutioner innebar införandet av ryskt valde inte att Finland skulle ha bli-



vit förryskat. Till råga på allt förblev banden till det gamla moderlandet starka, i synnerhet inom kultur och vetenskap. Också de politiska spänningarna hade lindrats då Sverige och Ryssland år 1812 blev bundsförvanter i kampen mot Napoleon.

Firandet av Rikssarkivets 200-årsjubileum kommer att äga rum under första veckan i december, främst av praktiska orsaker. Då öppnas tredje utställningen i serien Pro Finlandia i Rikssarkivet, med syftet att uppmärksamma det självständiga Finlands sekeljubileum. Höstens festsäsong inleds med uppmärksammandet av kung Birger Magnussons skyddsbrev till kvinnorna i Karelen, givet 1.10.1316. Rikssarkivets äldsta urkund fyller således lämpligt 700 år. Största delen av de äldsta handlingarna som gäller Finland förvaras än i dag i Sveriges riksarkiv. Rikssarkivet i Stockholm förvaltar vår gemensamma sekelgamla historia.

Finska riksarkivet har beslutat granska Finlands utveckling mot självständighet ur de internationella relationernas synvinkel. Vi ville inte nöja oss med att återge den välkända nationella berättelsen om hur Finland blev självständigt. Den utställning som öppnades 2014 utgår från Frankrikes och Italiens synvinkel. I år är det Tysklands, Österrike-Ungerns och Storbritanniens tur att stå i fokus. Vårt stora jubileumsår 2016 önskar vi dock fira tillsammans med våra nordiska systerarkiv. Serien av fyra jubileumsutställningar avslutas år 2017 med Ryssland. Vi hoppas då kunna få tillgång till material i ryska arkiv som fördjupar vår kännedom om den ryska politiska ledningens inställning till lösgörandet av Finland i ett läge då oktoberrevolutionen 1917 hade krossat det sekelgamla kejsardömet och fört bolsjevikerna under ledning av V.I. Lenin till makten.

De nordiska relationernas ut-



■ Riksarkivarie Jussi Nuorteva.

Foto: Riksarkivet

veckling från 1800-talet till de första årtiondena av 1900-talet är mycket intressant. Inledningen var mer eller mindre en katastrof! Finland hade lösgjorts från Sverige. Norge hade genom ett politiskt fördrag och en personalunion anslutits till Sverige, vilket innebar skilsmässa från Danmark – Norges ställning stärktes dock i detta sammanhang. De sekelgamla spänningarna tycktes därmed ha nått sin kulmen.

Hundra år senare var läget ett helt annat. Norge hade uppnått full självständighet år 1905. Island erhöll år 1874 vidsträckt självstyre och förvandlades i början av december 1918 till ett fristående kungadöme, som var förenat med Danmark endast genom konungens person. Fin-

land hade uppnått självständighet 6.12.1917 efter att ha lösgjort sig från det ryska kejsardömet. De nordiska länderna hade funnit varandra även på ett mentalt plan. Skandinavismen påminde dem om det som förenade: den lutherska tron, rättsgrunden, likartade institutioner, den språkliga och historiska gemenskapen. Denna utveckling kommer att granskas i den Pro Finlandia-utställning som arrangeras år 2016 i finska Riksarkivet, under firandet av våra jubileer och i andra sammanhang.

Firandet tar ingalunda slut år 2016. Året därpå är det dags att minnas det självständiga Finlands sekeljubileum, att 500-år förflutit sedan den reformation som Martin Luther inledde i Wittenberg år 1517, att fred

slöts i Stolbova år 1617 mellan Sverige och Ryssland, för att inte tala om 100-årsminnet av de stora ryska revolutioner som blev omvälvande för hela Europa. I slutet av år 2017 färdigställs det centralarkiv som skall uppföras i S:t Michel för Riksarkivet. Arkivet öppnas för forskarna på våren 2018, efter att det mottagit digitaliserat material och passivmaterial från Riksarkivet och dess olika enheter i Finland. Förhoppningsvis får alla dessa evenemang också en stark nordisk dimension.

◆
Skribenten är riksarkivarie och generaldirektör för Finlands arkivverk.

Sikring i de nordiske nationalarkiver

Ole Magnus Mølbak Andersen

I dagene 26. og 27. februar 2015 blev der i Rigsarkivet i København afholdt ekspertseminar under Nordisk Arkivakademi om sikring i de nordiske nationalarkiver. Seminaret var på dansk initiativ bestilt af det nordiske rigsarkivarmøde som en direkte udløber af den store tyverisag i Rigsarkivet (2009–2012), der i 2013 førte

til domfældelse af de to gerningsmænd, som fik henholdsvis 21 og 24 måneders ubetinget fængsel.

En af udløberne af den danske tyverisag har været en sikringsmæssig oprustning i Rigsarkivet, som har haft betydelige konsekvenser, ikke mindst hvad angår læsesalsikringen, hvor der bl.a. er indført visitation af brugere ved ind- og udgang. Samtidig hermed iagttages en international trend i retning af en

stigning i antallet af kulturalrsvstyerier, herunder tyveri af arkivalier. Således beskrev EBNA/EAG allerede dette fænomen tilbage i 2007 med rapporten *Stealing From Arcives*, som er tilgængelig på internettet.

Benchmark

Målsætningen med ekspertseminaret var at skabe et egentligt benchmark vedrørende sikring i de nordiske nationalarkiver. Udbyttet er



■ Ekspertseminaret indeholdt også en gennemgang af magasinsikringen i Rigsarkivets magasiner på Kalvebod Brygge, som for arkivmagasiner må opfattes som state of the art. Foto: Per Reichgrüber.

derfor blevet en omfattende benchmarkrapport, hvis formål alene har været at beskrive det eksisterende sikringsniveau i de respektive institutioner og dermed eksplicit spejle dem i hinanden. Det er så efterfølgende en oplagt opgave for de fem store nordiske nationalarkiver kritisk at gennemgå deres sikringsforhold på baggrund af rapportens sammenlignende data.

Til udarbejdelse af data til rapporten udsendtes i januar 2015 et spørgeskema, som ud fra fem hovedpunkter skulle beskrive institutionernes sikringsforhold. Disse var:

- Læsesalssikring
- Medarbejderforhold
- Magasinsikring
- Transportsikring
- Samlingsikring

Under hvert punkt besvarede de sikringsansvarlige en række spørgsmål til belysning af de aktuelle forhold

herom. Besvarelserne blev på seminaret i februar kritisk gennemgået og tilpasset, så der blev tale om et reelt og meningsfyldt benchmark. Endelig tilpasning skete efter seminaret, hvorefter den endelig benchmarkrapport 25. marts 2015 kunne fremsendes til de nordiske rigsarkivarer.

Fremtidsperspektiver

Et i formidlingsmæssig sammenhæng uheldigt forhold ved benchmarkrapporten er, at den ikke umiddelbart kan offentliggøres, da den for alle fem institutioners vedkommende beskriver detaljer vedrørende sikringsforhold, som i udgangspunktet er fortrolige. Det er dog en acceptabel pris for at have etableret et dynamisk arbejdsdokument, som har værdi ikke kun nu, men forhåbentlig også i mange år fremover. Præmissen herfor er blot, at dokumentet jævnligt, helst én gang om året, opdateres med beskrivelse af de nyeste, nationale tiltag på sikringsområdet.

En direkte udløber af ekspertseminaret er, at Anna-Karin Hermodsson fra Riksarkivet i Sverige og Ole Magnus Mølbak Andersen fra Rigsarkivet i Danmark på ICA-konferencen i Reykjavik 28.–29. september 2015 leder en workshop under titlen *Security, Theft and Trafficking of Archives*. Her vil en række af resultaterne fra benchmarkrapporten naturligt indgå i den aktive videndeling.

Behandlingen af status for sikringsområdet har i allerhøjeste grad bekræftet værdien af det nordiske arkivsamarbejde. Vi kan alle lære af hinanden, og selvom fysiske forhold og tilgængelige økonomiske ressourcer varierer, vil den aktive videndelingsproces uvægerligt bidrage til styrket sikring ved alle fem nordiske nationalarkiver.



Forfatteren en chefkonsulent og områdeleder ved Rigsarkivet, København

Gränslöst i de nordiska arkiven den 14 november

Cia Hipfl
Maria Larsson Östergren

Sedan 2001 firar samtliga nordiska länder Arkivens dag samma dag varje år, nämligen den andra lördagen i november. Vid ett flertal tillfällen har vi också samsats kring ett gemensamt tema för hela Norden. I år är det dags igen, den 14 november 2015 öppnar de nordiska arkiven sina portar under det gemensamma temat "Gränslöst". Det gemensamma temat beslutades på ett möte i Stockholm i december 2013 där de nationella nordiska samordnarna av Arkivens dag träffades.

Genom att ha ett gemensamt tema visar vi på likheterna som finns i Norden vad gäller vår gemensamma

historia och kanske även på de likheter som finns inom den nordiska arkivsektorn. Men temat Gränslöst öppnar också för att visa gränser, avgränsningar och särart. Som vanligt kommer tolkningarna av temat och vad man väljer att visa upp att variera stort och visa på den mångfald av information våra arkiv innehåller.

Arkiv som demokratiskt fundament och identitetsbyggare

På mötet 2013 diskuterades också formerna för Arkivens dag – varför dagen är viktig och vad vi speciellt ska lyfta fram. Arkivens dag handlar om att göra arkiven mer synliga och att lyfta fram arkivens betydelse som en grund för demokrati och ett öppet samhälle. Vi ska lyfta fram den gemensamma nordiska historien och

det faktum att våra användare är medskapare av historia och historier. Arkiv skapar identitet och sammanhang, vilket är speciellt viktigt i ett samhälle där rörligheten, mellan de nordiska länderna men också i hela världen, ökat och många personer behöver återupptäcka sin bakgrund.

Dela gärna information om olika evenemang genom hashtaggen #arkivdag som används i hela Norden. I Finland används även #arkistopaiva, på Island #skjaladagur och i Sverige #arkivensdag.



Skribenterna är nationella samordnare för Arkivens dag i Sverige och verksamma vid Riksarkivet, Landsarkivet i Visby

Nordisk Arkivstatistik 2014 i Bestånd

Institution	Pappersarkiv		Digitala arkivalier			
	2013	2014	Leverans 2013	Antal TB 2013	Leverans 2014	Antal TB 2014
Danmark (totalt SA)	435 098	440 210	229	40,6	202	65,8
Rigsarkivet, København	260 579	265 691	229	40,6	202	65,8
LA København (se RA, København)						
LA Odense, nu RA, Odense	20 145					
LA Viborg, nu RA, Viborg	75 157					
LA Aabenraa, nu RA, Aabenraa	21 155					
Erhvervsarkivet, nu RA Aarhus	58 062					
Dansk Data Arkiv, se RA, Odense	0	0				
Færøerne						
Føroya Landsskjalasavn	4 654	4 670	0	0	0	0
Grønland						
Nationalmuseum og Arkiv	4 183	4 222	0	0	0	0
Finland (Arkivverket totalt)	200 631	208 274				
Riksarkivet	104 683	106 958				
LA Joensuu	9 749	10 510				
LA Jyväskylä	7 049	7 352				
LA S:t Michel	14 132	14 992				
LA Tavastehus	24 552	25 565				
LA Uleåborg	13 334	14 698				
LA Vasa	8 962	9 844				
LA Åbo	18 170	18 355				
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	4 240	4 375	0	0	0	0
Island (totalt)	51 170	52 178		0,068	4	0,2
Nationalarkivet	42 000	42 778	0	0,068	4	0,2
StA Reykjavik	9 170	9 400	0	0	0	0
Norge (totalt)	254 409	261 175				
Riksarkivet	121 337	121 841				
SA Oslo	22 474	22 683				
SA Hamar	10 622	11 412				
SA Kongsberg	14 332	14 701				
SA Kristiansand	9 957	10 002				
SA Stavanger	16 271	13 249				
SA Bergen	18 854	24 000				
SA Trondheim	28 522	29 130				
SA Tromsø	10 896	12 824				
Samisk arkiv	1 144	1 333				
Sverige (totalt)	766 031	774 507	38,5	18	34	
Riksarkivet	205 231	205 875	30		24	182,5 GB
Krigsarkivet	77 670	77 738				
LA Göteborg	93 845	94 599				
LA Härnösand	95 205	95 893				
LA Lund	51 169	54 687				
LA Uppsala	52 240	52 668				
LA Vadstena	58 122	58 452				
LA Visby	7 275	7 509				
LA Östersund	9 007	9 096				
Värmlandsarkiv	25 767	25 800	2			
StA Stockholm	76 000	77 490	6,5	18	10	
StA Malmö	14 500	14 700				

Nordisk Arkivstatistik 2014 2. Personal/resursfördelning

Institution

Institution	Egna medel		Externa medel		Totalt		Tillsyn och rådgivning		Bevarande		Tillgängliggörande		Administration		Annat	
	Årsverken		Årsverken				%		%		%		%		%	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Danmark (SA)	182,2	178,6	38,7	40,7	221,1	219,4										
Rigsarkivet, Kbh	103,4	107,9	22,3	27,0	125,7	134,9	24,7	24,6	2,3	3,2	37,2	32,9	27,8	29,4	8,0	9,8
RA, Odense	7,9	17,5	1,6	8,0	9,6	25,5	2,2	27,9	1,4	0,2	61,9	45,3	21,9	20,8	12,6	5,8
RA, Viborg	32,6	30,1	4,4	5,4	37,0	35,5	3,8	3,3	30,2	30,1	40,3	41,0	17,6	18,4	8,0	7,3
RA, Aabenraa	8,2	7,0	0,2	0,2	8,4	7,2	12,6	8,4	3,6	0,6	50,9	53,0	18,0	21,5	14,9	16,4
RA Aarhus	18,9	16,1	3,5	0,1	22,5	16,3	11,1	16,2	51,3	26,2	16,6	31,9	11,9	15,7	9,1	10,0
Dansk Data Arkiv, se RA, Odense	11,2		6,7		17,9		36,4		0,0		34,0		23,3		6,4	
Færøerne																
Føroya Landsskjalasavn	4,5	4,5	1,2	1,5	5,7	6,0	26,1	25,6	20,4	23,7	19,9	20,4	17,4	19,0	16,1	11,3
Grønland																
Nationalmuseum og Arkiv	6,7	6,3	0,0	0,0	6,7	6,3										
Finland (Arkivverket totalt)	239,5	241,9						5,7		3,1		29,5		11,4		50,3*
Riksarkivet	140,4	146,9														
LA Joensuu	11,1	10,7														
LA Jyväskylä	9,1	10,8														
LA S:t Michel	23,9	22,6														
LA Tavastehus	11,7	10,9														
LA Uleåborg	15,2	14,5														
LA Vasa	9,6	8,0														
LA Åbo	18,5	17,5														
Åland																
Ålands Landskapsarkiv	3,3	3,5	0,5	0,5	3,8	4,0	30,0	30,0	5,0	5,0	55,0	55,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Island (totalt)	31,0	34,0	10,0	8,0	41,0	42,0										
Nationalarkivet	24,0	27,0	7,0	5,0	31,0	32,0	12,0	12,0	7,0	7,0	62,0	62,0	12,0	12,0	7,0	7,0
StA Reykjavik	7,0	7,0	3,0	3,0	10,0	10,0	25,0	25,0	7,0	7,0	40,0	40,0	20,0	20,0	8,0	8,0
Norge (totalt)	281,0	280,0	8,0	18,0	289,0	298,0										
Riksarkivet	152,0	155,0	3,0	5,0	155,0	160,0										
SA Oslo	15,0	14,0	0,0	2,0	15,0	16,0										
SA Hamar	15,0	14,0	0,0	0,0	15,0	14,0										
SA Kongsberg	14,0	14,0	0,0	0,0	14,0	14,0										
SA Kristiansand	14,0	13,0	0,0	1,0	14,0	14,0										
SA Stavanger	12,0	13,0	2,0	2,0	14,0	15,0										
SA Bergen	22,0	23,0	0,0	1,0	22,0	24,0										
SA Trondheim	21,0	21,0	3,0	4,0	24,0	25,0										
SA Tromsø	14,0	11,0	0,0	3,0	14,0	14,0										
Samisk arkiv	3,0	3,0	0,0	0,0	3,0	3,0										
Sverige (totalt)	566,7	477,2	37,3	103,9	604,0	581,1	31,1		127,6		662,1		195,7		183,5	
Riksarkivet	254,5	164,1	13,4	84,9	267,9	249,0	3,4	3,3	5,9	3,8	42,7	42,4	26,6	26,8	21,4	
Krigsarkivet	19,8	18,3		0,9	19,8	19,2	5,6	5,9	8,2	8,7	54,8	58,4	15,0	12,0	16,4	
LA Göteborg	35,9	28,1	4,7	2,8	40,6	30,9	0,0	0,0	8,4	6,3	53,6	56,7	20,9	20,8	17,1	
LA Härnösand	44,9	44,5	9,4	6,5	54,3	51,0	1,0	0,1	9,8	6,8	53,1	56,2	21,1	22,5	15,0	
LA Lund	34,3	32,0	3,4	1,9	37,7	33,9	0,0	0,0	17,5	20,9	52,4	54,4	20,5	17,8	9,6	
LA Uppsala	29,5	25,9	1,3	1,4	30,8	27,3	0,0	0,0	4,0	4,2	66,9	69,0	16,1	14,5	13,0	
LA Västena	30,6	25,4	1,9	0,8	32,5	26,2	6,1	2,9	6,3	4,8	57,5	57,8	17,2	23,0	12,9	
LA Visby	9,2	9,2	1,7	1,9	10,9	11,1	0,0	0,0	0,4	0,4	73,4	74,8	5,7	3,6	20,5	
LA Östersund	11,0	8,4	1,5	1,0	12,5	9,4	0,0	0,0	6,9	7,1	45,8	46,5	16,1	15,5	31,2	
Värmlandsarkiv		19,3		1,8		21,1	0,0	3,0	38,2	40,0	36,9	35,0	20,5	17,0	4,4	
StA Stockholm	78,0	79,0	0,0	0,0	78,0	79,0	5,0	5,0	17,0	14,0	60,0	61,0	6,0	8,0	12,0	
StA Malmö	19,0	23,0	0,0	0,0	19,0	23,0	10,0	5,0	5,0	10,0	65,0	55,0	10,0	10,0	10,0	

* Finland. Här ingår informationstjänsten, vars andel av arkivverkets totala personalresursanvändning är 26%, och främjandet av kannedomen om arkivverket, vars andel är 2,5%.

* Sverige. Grunden för externa medel har beräknats annorlunda under 2014.

Nordisk Arkivstatistik 2014

3.1 Tillgängliggörande (forskarservice)

Institution	Besök i läsesal		Utlån		Inlån	
	Antal besök		Antal enheter		Antal enheter	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Danmark (totalt SA)	31 107	26 252	13 583	2 836	14 386	13 072
Rigsarkivet, København	17 657	15 022	8 928	2 501	6 412	2 113
LA København (se RA, Kbh.)						
LA Odense, nu RA, Odense	3 895	2 815	1 582	70	333	1 444
LA Viborg, nu RA, Viborg	5 206	4 005	1 822	188	7 175	6 996
LA Aabenraa, nu RA, Aabenraa	2 105	2 047	498	26	287	519
Erhvervsarkivet, nu RA Aarhus	2 244	2 363	753	51	179	2 000
Dansk Data Arkiv, se RA, Odense	0		0	0	0	0
Færøerne						
Føroya Landskjalasavn	985	874	71	129	0	0
Grønland						
Nationalarkiv og Museum	250		2		0	
Finland (Arkiverket totalt)	37 160	34 272	13 491	12 748	2 032	1 702
Riksarkivet	18 589	17 423	1 048	1 003	612	195
LA Joensuu	2 717	2 646	48	23	425	870
LA Jyväskylä	2 022	1 905	38	37	333	134
LA S:t Michel	2 005	1 683	11 619	11 410	154	11
LA Tavastehus	1 995	2 024	31	31	20	35
LA Uleåborg	3 382	3 260	561	115	291	262
LA Vasa	1 577	1 194	124	89	17	41
LA Åbo	4 873	4 137	22	40	180	154
Åland						
Ålands Landskapsarkiv	1 552	1 615	1 291	57	82	5
Island (totalt)	4 365	4 414	429	277	20	20
Nationalarkivet	2 717	2 794	420	274	20	20
StA Reykjavik	1 648	1 620	9	3	0	0
Norge (totalt)	16 840	16 899	352			
Riksarkivet	5 297	5 637	137			
SA Oslo						
SA Hamar	1 967	2 306	2			
SA Kongsberg	1 282	991	5			
SA Kristiansand	1 498	1 304	61			
SA Stavanger	1 387	1 750	55			
SA Bergen	1 770	1 583	45			
SA Trondheim	2 790	2 587	14			
SA Tromsø	789	705	25			
Samisk arkiv	60	36	8			
Sverige (totalt)	94 463	95 263		1 301	55	23
Riksarkivet	8 821	7 893		372	3	0
Krigsarkivet	4 279	3 819		480		18
LA Göteborg	9 156	8 883		91	27	2
LA Härnösand	3 209	2 455		147	2	1
LA Lund	5 733	5 295		38	15	0
LA Uppsala	5 737	5 067		5	1	0
LA Vadstena	3 561	2 929		0	6	0
LA Visby	5 926	5 522		168		1
LA Östersund	3 291	3 301		0	1	0
Värmlandsarkiv	4 168	3 216		0	0	1
StA Stockholm	25 682	30 733		0	0	0
StA Malmö	14 900	16 150		0	0	0

Nordisk Arkivstatistik 2014

3.2 Tillgängliggörande (forskarservice)

Institution	Skriftligt besvarade förfrågningar		Utställningar	
	Antal		Antal	
	2013	2014	2013	2014
Danmark (totalt SA)	14 386	12 003		
Rigsarkivet, København	6 412			
LA København (se RA, Kbh.)				
LA Odense, nu RA, Odense	333			
LA Viborg, nu RA, Viborg	7 175			
LA Aabenraa, nu RA, Aabenraa	287			
Erhvervsarkivet, nu RA Aarhus	179			
Dansk Data Arkiv, se RA, Odense	0			
Færøerne				
Føroya Landsskjalasavn	301	341	1	2
Grønland				
Nationalmuseum og Arkiv	173	82	0	0
Finland (Arkiverket totalt)	23 120	22 088		19
Riksarkivet	9 030	8 049		3
LA Joensuu	496	824		4
LA Jyväskylä	445	459		2
LA S:t Michel	7 460	7 037		4
LA Tavastehus	1 765	1 636		0
LA Uleåborg	2 004	2 086		3
LA Vasa	772	873		1
LA Åbo	1 148	1 124		2
Åland				
Ålands Landskapsarkiv	84	88	2	6
Island (totalt)	2 560	2 456	9	8
Nationalarkivet	1 337	1 355	4	4
StA Reykjavik	1 223	1 101	5	4
Norge (totalt)	36 623	31 634	204	67
Riksarkivet	5 803	6 501	11	4
SA Oslo	3 720	3 500	12	1
SA Hamar	2 776	1 757	4	5
SA Kongsberg	1 961	2 670	15	12
SA Kristiansand	2 092	2 076	14	40
SA Stavanger	6 884	3 428	139	1
SA Bergen	6 315	6 085	0	1
SA Trondheim	4 453	4 365	5	2
SA Tromsø	2 253	2 037	4	0
Samisk arkiv	366	571	0	1
Sverige (totalt)	144 277	136 546	98	76
Riksarkivet	17 272	18 806	10	14
Krigsarkivet	2 071	1 870	9	10
LA Göteborg	15 395	13 813	6	6
LA Härnösand	40 489	38 372	9	4
LA Lund	11 889	10 680	4	4
LA Uppsala	13 538	12 667	13	12
LA Vadstena	12 066	10 346	19	1
LA Visby	1 015	847	18	8
LA Östersund	2 327	2 188		6
Värmlandsarkiv	4 068	3 702	3	5
StA Stockholm	19 974	19 499	5	4
StA Malmö	4 173	3 756	2	2

Arkivseminarium i Istanbul kring första världskriget

Pertti Hakala

På inbjudan av turkiska staten samlades företrädare för en rad arkivverk från flera kontinenter till ett två dagar långt seminarium i Istanbul 19–20.3.2015. Seminariet i det Ottomanska arkivdirektoratets nyupp-

förda kongresscenter var ägnat dokumenten kring första världskriget. Att det inleddes dagen efter att man i Turkiet högtidlighållit 100-årsminnet av segern vid Gallipoli var knappast en slump.

Deltagarna kunde inom ramen för två parallellsessioner ta del av hela 56 förberedda inlägg (2 x 28),

vilka förstås inte gav djupare inblickar i temat men nog en allmän uppfattning om ett ämne som av lättförståeliga skäl ägnats stor uppmärksamhet på senare tid. Särskilt stort var intresset i Västeuropa; företrädarna för de belgiska och brittiska arkivverken rapporterade om intensiv uppmärksamhet, som tid-



■ Bister skribent första dagen utanför Ottomanska arkivets imposanta arkiv- och kongresscenter. Seminariet väntar. Foto: Jussi Nuorteva.

vis gränsade till hype. Vid Brittiska National Archives uppmärksammas 100-årsminnet av första världskriget genom ett ambitiöst program med interaktiva webbtjänster, pedagogiska paket och digitalisering av krigs dagböcker för crowdsourcing. Flera inlägg vittnade om liknande åtgärder på andra håll. Att åsikterna bland arkivarierna i Frankrike gick kraftigt isär beträffande engagerandet av allmänheten i dylika sammanhang visar att meningarna är delade om nyttan med crowdsourcing. En del stora aktörer i första världskriget (Frankrike, Storbritannien, Österrike) har valt att lägga material om enskilda soldater ut på webben, andra inte.

Till de återkommande frågorna hörde problematiken med s.k. displaced archives. Första världskriget ledde, som känt, till uppkomsten av en rad nya stater i Östeuropa i områden där fronterna rört sig av och an. Företrädarna för de polska och baltiska arkivverken konstaterade i sina inlägg att mycket av det relevanta materialet fortfarande förvaras i Ryssland eller Tyskland av administrativa skäl, p.g.a. emigration eller evakueringar under nämnda krig. Polska arkivverkets generaldirektör Władysław Stępnik som i flera sammanhang berört denna problematik ansåg att den skulle kunna åtgärdas genom digitalisering. Att de arkiv som belyser de dåtida koloniernas insats under första världskriget nästan utan undantag förvaras i Europa framhölls i ett flertal afrikanska inlägg.

De nordiska inläggen inskränkte sig till det norska och det finländska. Danmark, Sverige och Island var inte företrädarna vid seminariet, troligen av hänsyn till den inflammerade frågan om armeniernas öde i Turkiet under första världskriget. Norska riksarkivarien Inga Bolstad redogjorde i sitt inlägg för Norges pressade läge



■ Seminariet i Istanbul noterades av många turkiska TV- och radiokanaler, säkert också p.g.a. att det öppnades av president Erdogan. Generaldirektören för turkiska statsarkivet Uğur Ünal intervjuas i arkiv- och kongresscentret framför vitrinerna med utställda dokument och fotografier från första världskriget. Foto: Jussi Nuorteva.

mellan två krigförande parter, där landet p.g.a. livsmedelsbrist tvingades ställa sin handelsflotta till ententens förfogande, vilket ledde till ansemliga förluster i människoliv och tonnage. Även de norska humanitära insatserna efter kriget nämndes. Riksarkivarie Jussi Nuorteva framhöll i sitt inlägg att Finland inte nämnvärt berördes av kriget, innan inbördeskriget 1918. Han redogjorde för den databas över stupade under detta krig som tillkommit i Riksarkivets regi, och för de utställningar som uppmärksammar Finlands väg till självständighet 1917.

Vissa inlägg stannar bättre i minnet än andra. Till de fascinerande hörde berättelsen om den spanske konungen Alfonso XIII:s sekretariat, som kom att hantera mer än 200 000 förfrågningar om försvunna personer från krigförande länder. Exempel på desperata förfrågningar, ett sista halmstrå, nämndes och beskrevs (ibland ledde de till resultat). Ett annat intressant inlägg framfördes av chefen för Irans riksarkiv Gholamreza Azizi, som beskrev följderna av den brittiska militära närvaron i Iran 1918–1921: ca 10 miljoner döda i svält och sjukdomar. (Dessa rön har bestridits.)

Att arrangörerna lade stor vikt vid seminariet framgick på många sätt, men särskilt i samband med invigningen av evenemanget. Det stora öppningsanförandet hölls av Turkiets statsöverhuvud, Recep Tayyip Erdogan, inför ett stort journalistuppbåd och en rad TV-kameras. President Erdogan framhöll i sitt tal de Ottomanska arkivens betydelse som källor för ett flertal nationers historia och betonade att fokus borde i högre grad än tidigare läggas på Turkiets historia före 1923, även i undervisningen i skolorna. Talet handlade förstås i hög grad om första världskriget; slagfälten vid Sarikamish, Gallipoli och Kut-al-Amara nämndes,

men också armenierna, vars lidanden under kriget Erdogan inte bestred. Han framhöll dock att också turkarna lidit under kriget och ansåg därför de armeniska påståendena om folk-mord obefogade. Erdogan föreslog inrättande av en kommission för utredande av sanningen och förklarade att alla turkiska arkiv skulle ställas till dess förfogande. (Armeniernas öde har, som känt, åter uppmärksamats i samband med 100-årsminnet av armeniermassakern i Turkiet.)

Efter avslutningsanförandet, som hölls av vicepremiärminister Numan Kurtulmuş, kunde deltagarna bekanta sig med det nya arkiv- och kongresscentret, ett stort komplex med över 500 anställda. Det vittnade värtaligt om den betydelse som dagens Turkiet fäster vid det Osmanska riket.

Arrangemangen präglades genomgående av stor gästfrihet, som också inbegrep guidade rundturer i Blå Moské, Hagia Sofia-kyrkan och Topkapi-palatset. En kryssning på Bosporen avslutade seminariet som onekligen var minnesvärt.





Ingela Bäckström

är Riksarkivets nya kommunikationschef

Maria Nordström

Riksarkivet har fått en ny kommunikationschef med intresse för arkiv och historia. Ingela Bäckström tillträdde tjänsten den 15 december 2014. Innan dess hann hon arbeta ett antal månader som internkommunikatör.

Ingela är placerad vid den administrativa divisionen. På hennes enhet arbetar sedan många år tillbaka Maria Balke som är grafisk designer och bland annat arbetar med årsbokens layout samt webbansvariga Tuva Rahmberg som ansvarar för att utveckla, underhålla och samordna riksarkivets webbplats funktion och struktur samt coachar och utbildar dem som publicerar material där. Kommunikationsenheten ser över förvaltningsorganisationen för den externa webbplatsen. Det kommer att internrekryteras en till två personer på minst 50 procent för att arbeta med riksarkivet.se. Syftet är att kvalitén på innehållet med bland annat texter och layout på webbsidorna ska öka så att Riksarkivets besökare blir hjälpta och får svar på sina frågor. Målet är att fler hittar till Riksarkivet, såväl digitalt som fysiskt, och att Riksarkivet uppfattas som en tillgänglig och engagerad myndighet.

Göra lika

Det som är viktigt nu är att alla avdelningar inom myndigheten, till exempel landsarkiven, Krigsarkivet, tillsynsavdelningen, avdelningarna Arninge och Marieberg etc. gör lika och använder samma mallar. Det är Maria som formger myndighetens mallar.

Ett exempel är en mall för affischer som berättar om föredrag och andra aktiviteter som sker inom Riksarkivet.

Kommunikationspolicy

Ingelas sitter i Riksarkivets ledningsgrupp som adjungerad. Hon ska se till att kommunikationsperspektivet tas till vara och så skriver hon mötenas protokoll. Det är mycket annat också som ska göras som att se till att Riksarkivet.se blir mer användarvänlig och att webben utökas. Något annat Ingela ska arbeta med är en uppdaterad kommunikationspolicy.

PR-byrå

Ingela har studerat vid ekonomilinjen vid Stockholms universitet. En tid därefter startade hon en PR-byrå som hon drev i tolv år. Ingela är en stor anhängare av kompetensutveckling så vid 40 fyllde började hon studera igen. Denna gång på marknadskommunikationslinjen, Institutionen för reklam och PR även denna gång vid Stockholms universitet. Det blev en magisteruppsats också om att mäta och utvärdera publicitet. "Nu är det din tur" sa Ingelas man när hon började plugga igen och så tog han huvudansvaret för barn och hem under hennes studietid. Jag frågar Ingela hur det var att börja plugga lite senare i livet. "Det var bara positivt. Jag tillbringade gärna en fredagskväll på universitetsbiblioteket" svarar Ingela.

Självklart att börja med något nytt

När hon var klar med utbildningen sålde hon sina aktier i företaget till kollegorna. "Det kändes självklart att

börja med något nytt" säger hon och ser väldigt glad ut. "Jag älskar förändring" utbrister hon och får arkivarien som ställer frågorna att se förskräckt ut. Det är nog inte helt vanligt inom Riksarkivet med den inställningen och antagligen väldigt nyttigt för organisationen.

Med ny utbildning i bagaget så sökte sig Ingela bl.a. till myndighetsvärlden efter att tidigare ha arbetet inom näringslivet. Hon började arbeta som kommunikator eller informatör som man fortfarande sa då och hon kom att arbeta som kommunikator vid Sveriges riksbank, Ledarna och senast vid Riksgälden.

Sedan förra året är det kommunikation i Riksarkivet som gäller. Varmt välkommen till oss Ingela önskar alla dina nya kollegor.



Skribenten arbetar med enskilda arkiv vid avdelning Marieberg och är svensk redaktör för Nordisk Arkivnyt

FAKTA

Namn: Ingela Bäckström

Aktuell: Riksarkivets nya kommunikationschef

Född: 1962

Utbildning: Ekonomilinjen och marknadskommunikationslinjen vid Stockholms universitet.

Bor: Kungsholmen, Stockholm

Familj: Gift, tre barn

Fritiden: Ridning, utförsäkning och skärgårdsliv.

Kongelig korrespondanse

Eli Fure

Anders Monrad Møller (red.). *Kong Christian VIII.s breve 1801–1839: Prins og konge – Christian Frederiks brevveksling med Frederik VI*, 3. bind. Den kongelige danske selskab for fædrelandets historie, København, 2014. 318 sider, ISBN 979-87-90194-19-2.

Kildeutgivelsen over korrespondansen mellom Christian Frederik, dansk prins og norsk konge i 1814, og den danske kongen Frederik 6. for perioden 1801–1839 er nå brakt til ende. De to første bindene kom i 2011. Det siste bindet, fra 2014, inneholder brev fra den såkalte hemmelige protokoll for perioden fra mai 1813 til august 1814, med andre ord fra Christian Frederiks tid i Norge, først som stattholder, deretter regent og til slutt konge.

Den hemmelige protokoll (H.P) er mindre mystisk enn navnet tilsier: Det er kopiboken over alle befalinger i Den høystkommanderendes arkiv, fra Frederik 6.s hovedkvarter. I arkivet finnes også svarbrev fra Christian Frederik. I tillegg inneholder boken brev fra Kongehusarkivet. I Meddelelser fra Krigsarkiverne, utgitt av den danske generalstaben på slutten av 1800-tallet, er de fleste av brevene publisert. Så kan man spørre seg om det er behov for denne kildeutgaven. Og det er det avgjort.

Utgiveren, Anders Monrad Møller, viser at den gamle utgivelsen var preget av interessen for krig. Deler av brevene ble utelatt, typisk innledninger og avslutninger. Språket er

modernisert til datidens stil, og til dels også forbedret der man mente at Frederik 6. uttrykte seg klosset. Videre manglet enkelte brev som handlet om annet enn krig, som for eksempel Norges økonomiske stilling. En fullstendig transkripsjon og komplett utgivelse med et godt og oversiktlig noteapparat er tingen! Da kan leseren selv avgjøre hva som er interessant for seg og få forklart det som ikke er innlysende.

Bøkene har en tiltalende layout med brede marger som rommer forklarende noter til tekstene. De fleste brevene har etterskrift som forteller hvor originalbrevet finnes, hvor det eventuelt er trykt tidligere og om det i så fall er avvik fra originalen.

Etterskriften i bind II fra 2011 er nyttig for å forstå hvordan disse bindene plasserer seg i sin historiske kontekst av tidligere trykte avskrifter. Den gir også et levende inntrykk av utgiverens engasjement. Man fornemmer så tydelig den glede forfatteren har hatt når han *con amore* har gitt seg i kast med transkripsjoner, manus, noter og registre. Det er da også blitt et flott verk som garantert vil komme til nytte og glede.

◆ Skribenten leder Riksarkivets seksjon for eldre arkiver og spesialsamlinger



■ Brevvekslingen mellom Christian Frederik til venstre og Frederik 6. fra den såkalte hemmelige protokoll, fra mai 1813 til august 1814, er nå utgitt i bokform. Foto: J. L. Lund/Eidsvoll 1814/Wikimedia Commons og C. W. Eckersberg/Wikimedia Commons.

119 brændte enker og en glemt indisk konge

Asger Svane-Knudsen

Den 25. november 1626 om eftermiddagen blev 119 enker brændt levende på deres fælles ægtemands ligbål. Den afdøde var kong Rangunatha Nayak af Thanjavur, et kongedømme i det sydlige Indien i det nuværende Tamil Nadu. Han blev efterfulgt på tronen af den ældste søn Rambadra Nayak.

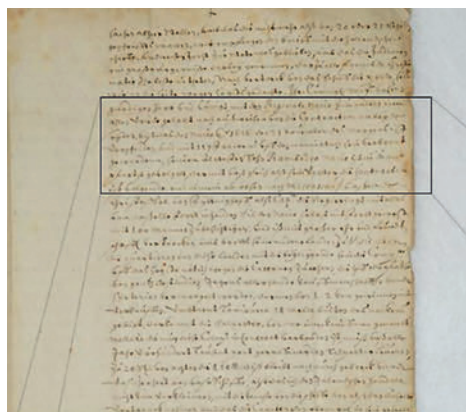
Seks år forinden havde to udsendinge for Christian 4., Ove Gedde og Roland Crappe, indgået en kontrakt med Rangunatha Nayak om oprettelse af en handelsstation i Trankebar på Coromandelkysten for det danske Ostindisk Kompagni – det var Danmark-Norges første tropiske besiddelse. Kort efter sejlede Ove Gedde til Danmark, mens Roland Crappe, der var hollænder i dansk tjeneste, blev Ostindisk Kompagnis første kommandant over Trankebar.

Beretningen om den voldsomme ofring af kongens 119 enker stammer fra et langt brev til Christian 4. fra 1628, som Roland Crappe skrev på en blanding af tysk og hollandsk. Sprogblandingen gør brevet svært at læse og tolke, men meddelelsen om kongens død, ofringen af enkerne og sønnens overtagelse af tronen er kort og klar.

Ved brevets modtagelse i København har Christian 4. og kompagniets ledelse med kristen foragt for hedninge anset enkeofferet som frastødende barbari. Kulturmødet

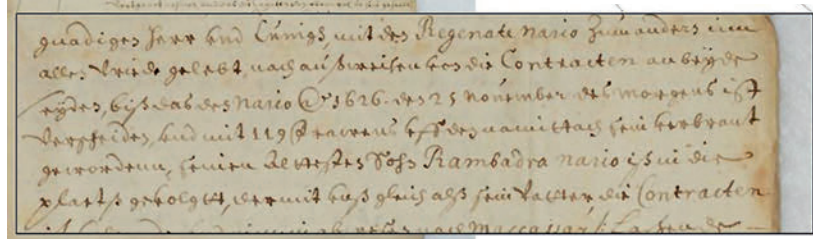


■ Fort Dansborg i Trankebar januar 2015. Ove Gedde og Roland Crappe fik fortet opført i 1620. Foto: Asger Svane-Knudsen.



■ Udsnit af Roland Crappes brev: "Mit den Regenate Naico zum andern im allen vriede gelebt, nach außweisen von die Contracten an beyde seyden, biß das den Naico @ 1626 den 25 Nouember des Morgens ist verscheiden, und mit 119 frawens leff den namittach sein verbrant gewordenn, seinen alltesten sohn Rambadra Naico iß in die Plaetz gevolgt".

Foto: Asger Svane-Knudsen.





■ Sati. En enke springer ind i flammerne fra ægtemandens ligbål. Håndkoloreret stik af Frederic Shoberl fra "The World in Miniature: Hindoostan", London 1820'erne. Foto: Wikimedia.

med inderne var stadig nyt, og baggrunden for det makabre begravelsesritual var ukendt, og det må have skabt bekymring for, at kompagniets personale i Trankebar på et tidspunkt kunne få tilsvarende barbari at føle. Det skete dog ikke, tværtimod kom den nye konge Rambadra Nayak med et stort følge på vennsbesøg i fæstningen Dansborg i Trankebar.

Enkeofring

Hindu var den dominerende religion i Thanjavur, og den voldsomme ofring af enkerne skete i overensstemmelse med ritualet *sati* eller *suttee*. Sati var et begravelsesritual i enkelte hinduistiske samfund, hvor en ny enke enten frivilligt eller ved tvang ofrede sit liv for den afdøde ægtemand, normalt skete det ved, at enken kastede sig på ægtemandens ligbål. Sati blev anset for det ypperste tegn på hustruens hengivenhed for den afdøde ægtemand, og det var en ære for enkens familie og velsignede familien og syv efterfølgende generationer. Der blev også bygget templer for sati-kvinder.

Betegnelsen *sati* stammer fra guden Sati, også kendt som Dakshayani, der ofrede sig selv, fordi hun ikke kunne leve med hendes far, Dakshas, ydmygelse af ægtemanden og guden Shiva.

Den glemte konge

Kongemagten i Thanjavur var indtil 1646 underlagt Vijayanagar riget, men riget havde siden 1565 været i gradvis opløsning til fordel for tre mere og mere selvstændige kongedømmer, hvoraf Thanjavur var det ene. Rangunatha Nayak, der blev konge år 1600, opfattes normalt som den største konge under Nayak-dynastiet, og han var en stor protektor for kunst og lærdom, og havde selv stort kendskab til sprog og musik.

I officielle lister over Nayak-dynastiets konger står, at Rangunatha Nayak regerede til 1634, og Rambadra Nayak nævnes slet ikke. Spørgsmålet er, om Roland Crappes brev dokumenterer, at Rangunatha døde allerede i 1626 og blev efterfulgt af en glemte konge, sønnen Rambadra Nayak. Det er faktisk ret sandsynligt, idet Sydindiens subtropiske klima får biologisk materiale som fx papir til at nedbrydes meget hurtigt af insekter, råd, svamp og blæksyre, således som det ses på Rigsarkivets ældste arkivalier fra Trankebar. Den indiske dokumentation for kongerne i Thanjavur beror primært på litteratur, inskriptioner, få arkivalier på bambus og kobberplader samt på arkivalier fra handelskompagnerne fra Portugal, Holland, England og Danmark-Norge, men alle disse kilder er meget sparsomme fra starten af 17. århundrede.

Arkiver for Europa og Indien

Roland Crappes brev fra Indien, som findes i Rigsarkivet, bidrager med ny viden om rækken af Nayak-konger i Thanjavur, og det giver nye oplysninger om, at sati ved kongeligt flerkoneri blev en oprørende masseudslettelse. De europæiske handelskompagniers arkiver er ikke alene europæisk historie, men også afgørende arkiver for Indiens og andre sydøstasiatiske landes ældre historie. Handelskompagniernes arkiver er dobbeltvigtige arkiver.



Skribenten er specialkonsulent i Indsamling og Bevaring i Rigsarkivet i København

FAKTA

Nayak'erne blev oprindeligt udnævnt til provinsguvernører af Vijayanagarrigets kejser, som delte riget i tre Nayak-riger Thanjavur, Madurai og Gingi; men i 1532 fik Nayak-dynastiet i Thanjavur tilladelse til at etablere et kongerige. Efter et tabt slag i 1565 gik Vijayanagarriget langsomt, frem til 1646, i opløsning.

I 1673 blev Nayak-dynastiet i Thanjavur afløst af Marathadynastiet.

Kilder:

Roland Crappes brev til Christian 4. findes i Rigsarkivet København: Danske Kancelli, Akter vedr. Ostindisk Kompagni 1616-1660, nr. B169. Brevet bruges som kilde i et manuskript om etableringen af Trankebar 1620-1630, som kommer til at indgå i Indiensbindet i en serie om Danmark-Norges udenlandske forbindelser, som forlaget Gad står bag. Forfatterne til manuskriptet er professor Esther Fihl ved Københavns Universitet og skribenten til denne artikel.

Som en del af det danske Rigsarkivs udadrettede virksomhed har det i 2015 deltaget i flere konferencer. Her et situationsbillede fra konferencen Offentlig digitalisering – på vej mod d-land. Læs artiklen Rigsarkivet er vel en messe værd..., s. 78.
Foto: Jan Dalsten Sørensen.



Innehåll

Huvudredaktören	54	Gemt er ikke glemt – det danske rigsarkivs arbejde med undervisning	76
MøllerGruppens bilhistorie på nett <i>Jon S. Ruder</i>	55	<i>Mai-Britt Tollund</i>	
Historien om og med to privatarkiver	56	Rigsarkivet er vel en messe værd	78
<i>Cæcilie Stang</i>		<i>Leon Jespersen</i>	
Nye bevarings- og kassasjonsbestemmelser	59	Medeltida urkunder rörande Finland görs tillgängliga för alla	82
<i>Gro Hendriksen, Ilmars Gutans</i>		<i>Kirsi Salonen</i>	
Riksarkivets mest populære arkiver	60	Ett stort uppordningsprojekt kunde slutföras	84
<i>Øyvind Ødegaard</i>		<i>Ville Kajanne</i>	
Nærmest for kosmopolitter å regne! Et arrangement om nye samiske forskningsfunn	63	Skall vi fira tillsammans 2016 – 2018?	86
<i>Grete Gunn Bergström</i>		<i>Jussi Nuorteva</i>	
RADAR. En milstolpe och ett nytt kapitel i Riksarkivets historia	64	Sikring i de nordiske nationalarkiver	88
<i>Jens Kling</i>		<i>Ole Magnus Mølbak Andersen</i>	
Branden på det bosniska nationalarkivet i Sarajevo	66	Gränslöst i de nordiska arkiven den 14 november	89
<i>Asima Catic</i>		<i>Cia Hipfl, Maria Larsson Östergren</i>	
Alma Johansson – vittne till folk mord	68	Arkivstatistik 2014	90
<i>Maria Nordström</i>		Arkivseminarium i Istanbul kring första världskriget	94
Enhetliga hanteringsregler i Riksarkivets läsesalar	69	<i>Pertti Hakala</i>	
<i>Cia Hipfl</i>		Ingela Bäckström är Riksarkivets nya kommunikationschef	96
Dokumenter fra det nittende århundrede dukker op. Dokumenter fra afleveringspligtige i privatarkiver	71	<i>Maria Nordström</i>	
<i>Árni Jóhannsson, Benedikt Jónsson</i>		Kongelig korrespondanse	97
En national privatarkivdatabase i Island	74	<i>Eli Fure</i>	
<i>Njörður Sigurðsson</i>		119 brændte enker og en glemt indisk konge	98
		<i>Asger Svane-Knudsen</i>	